

P O L S K A A K A D E M I A N A U K
I N S T Y T U T G E O G R A F I I
I P R Z E S T R Z E N N E G O Z A G O S P O D A R O W A N I A

ZESPÓŁ KOORDYNACYJNY PROBLEMU WĘZŁOWEGO
„PODSTAWY PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU“

Do użytku służbowego

BIULETYN INFORMACYJNY

ZESZYT 7

WYBRANE PROBLEMY **PRZESTRZENNEGO KSZTAŁTOWANIA** **INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ**

WARSZAWA 1975

P O L S K A A K A D E M I A N A U K
I N S T Y T U T G E O G R A F I I
I P R Z E S T R Z E N N E G O Z A G O S P O D A R O W A N I A

ZESPÓŁ KOORDYNACYJNY PROBLEMU WĘZŁOWEGO
„PODSTAWY PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU“

~~ARCHIWUM~~

~~Problemu Węzłowego il.2.1 Do użytku służbowego~~

~~Grupa tem. temat~~

~~Nr pracy 802~~

BIULETYN INFORMACYJNY
ZESZYT 7

WYBRANE PROBLEMY
PRZESTRZENNEGO KSZTAŁTOWANIA
INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ

WARSZAWA 1975

Opracowanie redakcyjne

I. Stańczak

W.D.N. Zam. 535/o/75. Nakład 200 egz.

<http://rcin.org.pl>

SPIS TREŚCI

	str.
Wstęp	5
I. Pojęcie, cechy i klasyfikacja infrastruktury społecznej	9
II. Ogólna charakterystyka stanu infrastruktury społecznej	14
III. Główne tendencje przemian infrastruktury społecznej po 1970 r.	23
IV. Zarys koncepcji rozmieszczenia i kształtowania infrastruktury społecznej oraz główne zasady jej realizacji	30
V. Znaczenie metod badawczych dla realizacji koncepcji przestrzennego kształtowania infrastruktury społecznej	51
Wnioski w sprawie dalszych badań	53
Spis kartogramów	59

WYKAZ
ZAWIĄZAŃ

I. Spis treści

1	Wstęp
2	X. Kształt, formy i klasyfikacja informacyjnej spoc- towania
14	II. Ogólna charakterystyka systemu informacyjnego spoc- towania
23	III. Systemy informacyjne i ich funkcje społeczne po 1970 r.
30	IV. Kształt i funkcje informacyjnych i komunikacyjnych in- formacyjnych systemów; oraz ich rola w społec- stwie
31	V. Informacja jako podstawowy element rzeczywistości społecznej i jej funkcje
32	Wskazówki w sprawie cytowania źródeł
33	Wskazówki w sprawie cytowania źródeł
34	Wskazówki w sprawie cytowania źródeł

WSTĘP

Opracowanie niniejsze przygotował zespół pracowników Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Gdańskiego pod kierunkiem Kazimierza Podoskiego i Bohdana Piaseckiego¹. Zostały w nim wykorzystane opracowania szczegółowe, którymi kierowali: J.Goryński - studium o szkolnictwie wyższym, J.Samujłko - kształtowanie ośrodków nauki, Cz.Surowik - o ochronie zdrowia i pomocy społecznej, zespołowe studium z zakresu oświaty i wychowania, D.Kochanowska - rozmieszczenie infrastruktury kultury, R.Jaworek - o roli zakładów pracy w kształtowaniu infrastruktury społecznej, M.Krzysztofiak - rola infrastruktury w kształtowaniu warunków życia ludności. Wymienione tematy szczegółowe opracowane były przez liczne grono ich współpracowników².

W opracowaniach szczegółowych uczestniczyli przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych interesujących się infrastrukturą społeczną, a w szczególności: geografowie, ekonomiści, urbaniści i architekci, socjologowie, demografowie, statystycy, pedagodzy, przedstawiciele nauk medycznych, znawcy zagadnień kultury, politolodzy i prawnicy. Studia miały charakter interdyscyplinarny. Wymóg taki wynika ze złożoności problemu jakim jest rozmieszczenie i kształtowanie infrastruktury społecznej.

¹ W pracach nad problemem węzłowym uczestniczyli następujący pracownicy INP UG: L.Bogucki, J.Bohdanowicz, M.Błaszczykowska, L.Janke, M.Leszczynska, J.Pilecki, B.Remlinger, A.Sobociński, O.Sochacki, R.Stańczyk, Cz.Surowik, U.Świętochowska, W.Turnowiecki, W.Witka, A.Wojciechowski, K.Wojtkiewicz.

² Opracowanie jest syntezą monografii pt.: "Raport grupy tematycznej z badań prowadzonych w latach 1973-1975", Gdańsk 1975 INP UG.

Wyodrębnienie Zespołu Koordynacyjnego grupy tematycznej infrastruktura społeczna "sensu stricto" miało miejsce w marcu 1973 r. Fakt ten poprzedzało działanie do 1972 r. grupy zajmującej się modelami perspektywicznego rozmieszczenia szkolnictwa w regionie i ośrodkach pod kierunkiem K.Podoskiego i grupy pracującej nad rozmieszczeniem urządzeń kultury kierowanej przez D.Kochanowską. Obydwie grupy I etap prac zakończyły terminowo. W okresie 1973 - 1974 zostały w zasadzie wykonane wszystkie studia przewidziane umową. W roku 1975 uzupełniono je dostosowując do raportu końcowego, na którym głównie oparto niniejsze syntetyczne opracowanie, dotyczące wybranych problemów z badań nad infrastrukturą społeczną. Prowadzono jednocześnie pewne prace przygotowawcze do badań na lata 1976-1980.

Wobec znacznych trudności w otrzymaniu podstawowych materiałów ograniczono zakres analizy. Uzyskanie ich na drodze badań w terenie wykraczało poza możliwości grupy tematycznej. Trudności te wynikły także w związku z realizacją nowych koncepcji polityki społecznej poczynawszy od 1971 r. zapewniających lepsze zaspokojenie potrzeb. Wprowadzono szereg zmian organizacyjnych, których skutki nie mogły być w pełni ocenione w tak krótkim czasie. Zapoczątkowany został w tym okresie proces koncentracji przestrzennej i organizacyjnej służby zdrowia, oświaty i kultury na wsi w związku z powołaniem gmin. W miastach utworzono zespoły opieki zdrowotnej i zaczęto powoływać zespoły szkół zawodowych. Proces ten trwa i będzie się nasilał pod wpływem różnych czynników, a zwłaszcza pod wpływem zmiany podziału administracyjnego kraju. Skutki jego wymagać będą zbadania w okresie 1976-1980. Instrumentalne znaczenie dla dokonujących się przemian ma intensywne przygotowywanie kadr dla potrzeb infrastruktury społecznej, zwłaszcza z wyższym wykształceniem. Proces ten stymulowany będzie w dużym stopniu zapoczątkowaną reformą systemu kształcenia.

Warstwami tematycznymi studiów nad infrastrukturą społeczną "sensu stricto" od 1973 r. były:

1. Prace teoretyczne, metodyczne i klasyfikacyjne.
2. Szczegółowe badania analityczne i inwentaryzacyjne dotyczące dotychczasowych trendów rozwojowych i obecnego stanu rozmieszczenia infrastruktury społecznej w Polsce. Zajęto się sytuacją w 1970 r., ale wobec zmiany warunków po tym roku, także badaniami objęto lata 1971-1973.
3. Badanie wybranych problemów z zakresu współzależności i wpływu czynników na przemiany w rozmieszczeniu i sposobie zaspokajania potrzeb ludności przez urządzenia infrastruktury społecznej.
4. Formułowanie koncepcji przestrzenno-organizacyjnej infrastruktury społecznej w poszczególnych jej dziedzinach i kompleksowo w różnych typach obszarów i jednostek osadniczych lub ich zespołów.

Wyniki studiów dyskutowane były na posiedzeniach Zespołu Koordynacyjnego i konferencjach naukowych z udziałem specjalistów, znawców teorii i praktyki w danej problematyce. Traktując te dyskusje jako swoistą metodę postępowania, objęto nimi 15 zagadnień. W posiedzeniach uczestniczyli wyłącznie naukowcy polscy. Natomiast charakter międzynarodowy miała konferencja naukowa poświęcona teoretycznym aspektom polityki oświatowej i ekonomice kształcenia.

Studia wykonywane w ramach badań problemu węzłowego zmierzają do przygotowania propozycji modelowych, teoretycznie możliwego rozmieszczenia infrastruktury w zróżnicowanych warunkach przestrzennych poszczególnych typach obszarów i jednostek osadniczych lub ich zespołów w taki sposób, aby nie stały się one szczegółowymi planami przestrzennego rozmieszczenia tej infrastruktury w makroregionach i regionach.

Ogólne tezy teoretyczne poddawano weryfikacji poprzez prowadzone studia empiryczne na obszarach wybranych powiatów i województw.

Jest rzeczą niewątpliwą, że dotychczasowe badania pozwoliły wyjaśnić część problemów związanych z rozmieszczeniem infrastruktury społecznej. Wzgląd ten i przywrócona należna ranga temu problemowi w procesie dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego kraju wskazują, że powinien on być nadal przedmiotem badań naukowych, których program ujęto w końcowej części niniejszego opracowania. Program ten został skonstruowany pod wpływem przewidywania, że do roku 2000 przekształcenia infrastruktury społecznej będą tak znaczne, że osiągną niewspółmiernie większą skalę od przemian dokonanych w 30-leciu PRL. Stąd wynika konieczność systematycznych i poszerzanych badań naukowych oraz doskonalenia informacji statystycznej dotyczącej infrastruktury społecznej.

I. POJĘCIE, CECHY I KLASYFIKACJA INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ

W literaturze naukowej nie ma dotąd jednomyślności co do istoty samego pojęcia infrastruktury społecznej. Nie ma zgody przede wszystkim co do zakresu tego pojęcia. Występuje węższe jego rozumienie jako podbudowy materialnej lub szersze traktowanie jako systemu wzajemnie powiązanych urządzeń.

Zespół przeanalizował dostępną literaturę określającą infrastrukturę społeczną³. Wykorzystując zawarte w tej literaturze propozycje rozumienia tego pojęcia oraz w wyniku dyskusji własnych uznał, że z punktu widzenia potrzeb rozmieszczenia infrastruktury społecznej możliwe jest przyjęcie specyficznych jej definicji jako określonego systemu wraz z podsystemami w układzie branżowym i teoretycznym; w układzie strukturalnym splecionym z siecią i charakterem jednostek osadniczych; sprzężonym zarazem przestrzennie i branżowo. Wynikają one z traktowania infrastruktury i jej urządzeń stanowiących system i podsystemy w aspekcie racjonalnego zaspokajania potrzeb społecznych.

Wyróżnić można dwie definicje, a mianowicie całej infrastruktury społecznej oraz jej urządzeń. Na pojęcie całej infrastruktury społecznej składać się będzie celowo rozmieszczona sieć urządzeń, której elementami będą odpowiednio rozwią-

³ M.in.: J.Kroszel, "Infrastruktura społeczna w teorii i praktyce gospodarki socjalistycznej", Opole 1974; B.Malisz, "Problematyka przestrzennego zagospodarowania kraju", Warszawa 1974; B.Miszewski "Postęp społeczny a infrastruktura społeczna" /W:/ "Studia nad infrastrukturą..." Warszawa 1974; W.Pukniel, "Definicja i klasyfikacja infrastruktury społecznej" /W:/ "Studia nad infrastrukturą społeczną sensu stricto", Warszawa 1974, z. 1; A.Rajkiewicz "Uwagi zawarte w recenzji roboczej wersji raportu końcowego grupy tematycznej", "Mała Encyklopedia Ekonomiczna", Warszawa 1974, s. 293. Z punktu widzenia celu i charakteru opracowania pominięto ustosunkowanie się do niektórych poglądów w/w autorów.

zane obiekty, stwarzające warunki elastycznego wykonywania funkcji w zaspokajaniu potrzeb społecznych /kategoria zmienna/ poprzez stosowanie nowoczesnych zdobyczy rewolucji naukowo-technicznej przez odpowiednio kwalifikowane kadry, działające w określonym systemie organizacyjno-prawnym.

Pod pojęciem pojedynczego urządzenia infrastruktury społecznej rozumieć należy całość składającą się z dwóch podsystemów: a/ podsystem mający znaczenie podstawowe dla spełnienia jego funkcji i b/ mający znaczenie pomocnicze w stosunku do działalności podstawowej.

Na podsystem o znaczeniu podstawowym składają się:

- obiekty służące wykonywaniu działalności podstawowej wraz z obiektami ściśle powiązаныmi z tą działalnością /w szpitalu i w szkole - stołówka, dom studencki, internat, niekiedy mieszkania itp./,

- wyposażenie zapewniające działalność podstawową,
- kadra zatrudniona w tej dziedzinie działalności,
- system organizacyjno-prawny normujący zasady działania i zaspokajania określonych potrzeb społecznych.

W skład podsystemu pomocniczego wejść:

- pozostałe wyposażenie /np. meble biurowe, urządzenia ogrzewcze, pralnia w szpitalu, niewyspecjalizowane środki transportu itp./,
- kadra pomocniczo-gospodarcza i administracyjna.

O ile składniki podsystemu podstawowego zależne są od wielkości i jakości świadczonych usług oraz mogą być względnie jednolite w danym typie urządzeń w skali kraju, o tyle składniki podsystemu pomocniczego w większym stopniu uzależnione są od warunków lokalnych /np. kotłownia lokalna czy korzystanie z elektrociepłowni, własna służba konserwatorska urządzeń technicznych czy korzystanie z usług wyspecjalizowanych jednostek itp./.

Z punktu widzenia badań rozmieszczenia infrastruktury społecznej w państwie socjalistycznym można za najistotniej-

sze jej cechy przyjąć:

1. Długi okres użytkowania obiektów infrastrukturalnych i trudne ich przystosowanie do zmiennych w czasie i przestrzeni oczekiwań ludności na świadczenia w okresie trwania danego urządzenia.

2. Publiczny charakter działania urządzeń infrastruktury.

3. Konieczność jej dostosowywania do warunków miejscowych, tak urządzeń zaspokajających podstawowe potrzeby ludności, lokowanych w ośrodkach gminnych czy osiedlach mieszkaniowych, jak również urządzeń o charakterze bardziej wyspecjalizowanym, działających w ośrodkach o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym. Ośrodki o charakterze podstawowym mogą być kształtowane i rozmieszczane wedle jednolitych prawidłowości. Natomiast ośrodki o charakterze specjalistycznym /wyższego stopnia/ różnią się specyficznymi cechami i wobec tego kształtowanie i rozmieszczanie ich wymaga zindywidualizowanego podejścia.

4. Podleganie działaniu prawa koncentracji urządzeń usługowych w dążeniu do spełnienia przez nie różnych funkcji /cecha wielofunkcyjności/ w świadczeniu usług podstawowych, a także wyspecjalizowanych /np. szpital wykonujący równocześnie zadania lecznictwa otwartego, obiekty kulturalne o bardziej wszechstronnym charakterze itp./.

5. Duże znaczenie czynnika ludzkiego dla prawidłowego działania urządzeń infrastruktury.

6. Stopniowa dążność do wyprzedzania rozwoju infrastruktury w stosunku do rozwoju działalności gospodarczej. Stopień wyrazistości tej cechy kształtuje się w zależności od osiągniętego etapu rozwojowego kraju socjalistycznego. W początkowych etapach daje się prymat urządzeniom produkcyjnym, ale później powinno dojść do wyprzedzającego inwestowania w infrastrukturę społeczną poprzez fazę równoległości jej rozwijania w stosunku do sfery produkcyjnej. Jest to jeden z koniecznych warunków harmonijnego postępu ekonomicznego i społecznego.

7. Jednoczesność świadczenia i konsumpcji usług infrastruktury społecznej.

8. Zmienne znaczenie poszczególnych gałęzi i rodzajów urządzeń infrastruktury społecznej w różnych stadiach rozwoju społeczno-gospodarczego. Pojawianie się i znikanie różnych urządzeń infrastruktury⁴, uwarunkowane zmiennością potrzeb w miarę przemian strukturalnych społeczeństw państw socjalistycznych, rozpatrywanych z różnych punktów widzenia.

9. Związek z kształtowaniem się zjawisk demograficznych i długotrwałość użytkowania obiektów powodować może określone straty społeczne wobec niemożności ich wykorzystania, np. na skutek zmniejszenia się na danym terenie liczby korzystających z usług określonych urządzeń. Szczególną trudność stanowią zjawiska niżu i wyżu demograficznego.

Na podstawie wyrażonych poglądów w literaturze przedmiotu⁵ i wyników dyskusji prowadzonej w aspekcie kształtowania infrastruktury społecznej w ujęciu przestrzennym i funkcjonalnym przyjęto następujący jej podział klasyfikacyjny:

1. Podsystemy urządzeń zaspokajających potrzeby ludności w zakresie oświaty i wychowania, szkolnictwa wyższego, ochrony zdrowia i pomocy społecznej oraz kultury i sztuki. W podsystemach tych wyróżniają się rodzaje urządzeń, jak np. w ochronie zdrowia: szpitale ogólne i szpitale psychiatryczne; w oświacie: szkolnictwo zawodowe, ogólnokształcące; w kulturze: biblioteki publiczne i zakładowe, folklorystyczne zespoły zawodowe i amatorskie itp.

2. Urządzenia zarządzane przez naczelne i terenowe organy administracji państwowej, jednostki administracji gospodarczej sektora państwowego i spółdzielczego.

3. Urządzenia świadczące usługi, z których korzystanie ma charakter obligatoryjny, względnie obligatoryjny i fakultatywny.

⁴ Wykazy urządzeń w takim podziale zawiera praca I. Kokotkiewicz, "Urządzenia infrastruktury, systematyka i propozycje rozmieszczenia", Gdańsk 1973 /materiał z badań problemu węzłowego/.

⁵ Zawarte w pozycjach już cytowanych, a nadto w referacie K. Podoskiego "System mierników infrastruktury społecznej i możliwości jego wprowadzenia przez GUS", Gdańsk 1975.

4. Urządzenia zaspokajające potrzeby podstawowe i potrzeby mające charakter szczególny.

5. W zależności od wpływu różnych czynników wyróżniają się urządzenia rozmieszczane względnie równomiernie oraz urządzenia preferowane specyficznymi uwarunkowaniami /np. lecznictwo uzdrowiskowe itp./. Dla dokonywania klasyfikacji w takim rozumieniu za układ odniesienia przyjmować należy cały kraj, strategię rozwoju całej infrastruktury społecznej, specyfikę gałęziową i rodzajową urządzeń, a następnie specyfikę układu regionalnego.

6. Ze względu na czasową dostępność, występują urządzenia świadczące usługi nieprzerwanie, okresowo w ciągu doby lub sporadycznie, w okresie ograniczonym osiągnięciem celu /leczenie w szpitalu/ i bez ograniczeń czasowych /np. usługi domów opieki dla przewlekle chorych/.

7. Wymagające określonych warunków środowiskowych w danych typach jednostek osadniczych lub ich zespołach /np. aglomeracji/ oraz urządzenia względnie lub całkowicie obojętne na istniejącą sytuację, jeśli wyłączy się wpływ stanu demograficznego i warunków komunikacyjnych.

8. Świadczące usługi indywidualne i zbiorowo.

9. Z punktu widzenia kształtowania infrastruktury społecznej, stymulowanego zmiennością zapotrzebowania ludności wyodrębniają się urządzenia o charakterze zanikowym, stagnujące, rozwojowe i takie, które powstać mogą w okresie objętym planem perspektywicznym.

10. Urządzenia świadczące usługi bezpłatnie, częściowo odpłatnie i odpłatnie według zasad komercyjnych.

11. Urządzenia mieszczące się w obiektach wzniesionych przed i po II wojnie światowej i adaptowane dla ich celu, stwarzające lub nie warunki dla wielofunkcyjnej działalności.

Podana klasyfikacja nie wyczerpuje wszystkich możliwości podziałów. Sprawa będzie jeszcze wymagała dalszego precyzowania w studiach prowadzonych po 1975 r.

Kształtowanie infrastruktury determinowane jest różnymi czynnikami⁶, na które w warunkach gospodarki socjalistycznej można wywierać bezpośredni lub pośredni wpływ.

Za najistotniejsze czynniki kształtowania infrastruktury społecznej przyjęto:

- czynniki społeczno-ekonomiczne,
- zmiany w układzie klasowo-warstwowym ludności państwa socjalistycznego,
- przemiany demograficzne,
- znaczenie postępu naukowo-technicznego,
- zmienność w czasie i przestrzeni zapotrzebowania na usługi infrastruktury społecznej,
- możliwości dokonywania zmian w rozmieszczeniu i kształtowaniu infrastruktury społecznej.

Podane czynniki kształtowania infrastruktury oddziałują w skali całego kraju, a także z pewnym zróżnicowaniem w poszczególnych regionach i mniejszych obszarach i jednostkach osadniczych.

Decyzje dotyczące rozwoju, rozmieszczenia i kształtowania infrastruktury społecznej powinny uwzględniać wszystkie wymienione czynniki łącznie, poddając je szczegółowej analizie w aspekcie siły wpływu na wielkość i jakość potrzeb ludności. Jest to jeden z podstawowych warunków zapewniających racjonalne działanie.

II. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA STANU INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ

Rozważania nad diagnozą stanu obecnego infrastruktury społecznej zacząć należy od stwierdzenia, że startowaliśmy z nis-

⁶ B. Piasecki, "Czynniki determinujące rozmieszczenie infrastruktury społecznej", INP UG, Gdańsk 1973.

kiego poziomu po ustaniu działań II wojny światowej, bowiem w jej okresie uległa zniszczeniu ogromna część zasobów materialnych i ludzkich tej infrastruktury. Podaje się np., że z liczby 632 szpitali o 69,4 tys. łóżek, którymi Polska dysponowała w 1938 r. zostało zniszczone w czasie działań wojennych 35 szpitali o 9,6 tys. łóżek, a ponadto około 100 szpitali liczących 54 tys. łóżek było w różnym stopniu zdewastowanych.

Podczas II wojny światowej uległo zniszczeniu 25 muzeów, a zbiory wielu z nich zostały zagrabione przez okupanta, 35 teatrów, 655 kin, całkowicie lub częściowo było zniszczone 17 szkół wyższych, 271 - średnich i 4880 - podstawowych⁷.

Okres 1945-1970 dla rozwoju infrastruktury społecznej nie był jednolity, ale zawsze podporządkowywał sprawom człowieka całokształt procesów rozwojowych. Nie obyło się niestety w tej dziedzinie bez znacznych wahnięć⁸. Koncepcje działania i zasady organizowania pracy urzędzeń infrastruktury ulegały wielokrotnym zmianom. Istotny wpływ wywierały zmiany podziału administracyjnego kraju, a zwłaszcza powołanie w 1954 r. gromad.

Rozwój infrastruktury społecznej odbywał się bez kompleksowego i dostatecznego brania pod uwagę czynników determinujących ten rozwój, podanych w poprzednim rozdziale.

Stan infrastruktury społecznej osiągnięty w 1970 r. w sensie przestrzenno-funkcjonalnym był nieporównywalnie lepszy w stosunku do stanu jaki państwo ludowe objęło po zakończeniu II wojny światowej, ale w stosunku do europejskich państw socjalistycznych oraz w aspekcie przestrzennego rozmieszczenia

⁷ Por. A. Rajkiewicz, "Warunki bytu ludności" /W:/ "XXX lat gospodarki Polski Ludowej", Warszawa 1974, s. 269. Opracowanie: "Polska - Zarys Encyklopedyczny", zawiera inne dane o zniszczeniach w ochronie zdrowia: 352 szpitale, 29 sanatoriów przeciwgruźliczych, 25 leczniczych zakładów zdrojowych, 778 ośrodków lekarskich i ambulatoriów, s. 126.

⁸ Powojenny rozwój infrastruktury społecznej został zanalizowany w studiach szczegółowych. Por. także opracowanie szczególne K. Podoskiego, "Infrastruktura społeczna, a etapy rozwoju społeczno-gospodarczego", Gdańsk 1973, INP UG. Wydanie powielane.

w układzie regionalnym i w układzie miasto - wieś nie ma optymistycznego charakteru. Spojrzenie nadto na stan infrastruktury w płaszczyźnie jakościowej jeszcze bardziej potwierdza tezę o jego niedostatkach. W okresie 25 lat zmienił się stan ilościowy w poszczególnych regionach, ale nie zaszły istotne zmiany strukturalne, tzn. te regiony, które wystartowały z gorszej pozycji na takiej pozycji pozostały, jeśli nie brać wyjątkowej sytuacji Warszawy.

Sytuacja Polski w tej dziedzinie na tle europejskich państw socjalistycznych nie przedstawia się korzystnie⁹. Potwierdzają to dostępne materiały. Liczba łóżek w zakładach leczniczo-zapobiegawczych na 10 tys. ludności w 1970 r. plasowała Polskę na przedostatnim miejscu; w ZSRR przypadało 109 łóżek, natomiast w Polsce 74,1. W ilości lekarzy na 10 tys. ludności wyprzedzaliśmy tylko Rumunię. Pozostałe państwa socjalistyczne w Europie /wyłączając NRD/ miały co najmniej o jedną trzecią korzystniejszy wskaźnik.

W 1970 r. liczba miejsc w żłobkach na 1000 dzieci do lat 3 była pięciokrotnie mniejsza niż w NRD i ponad dwukrotnie mniejsza niż w pozostałych państwach socjalistycznych. Polska miała w 1970 r. korzystniejszy wskaźnik tylko od Rumunii.

W zakresie opieki przedszkolnej w 1970 r. posiadaliśmy nieznacznie więcej miejsc na każde 1000 dzieci w wieku przedszkolnym od Rumunii i ZSRR. Pozostałe państwa miały ten wskaźnik o ponad połowę wyższy.

Wydawnictwo gazet codziennych /w liczbach na 1000 ludności/ w Polsce w 1974 r. kształtowało się korzystniej niż w Bułgarii i Rumunii. Wskaźnik ten był u nas dwukrotnie niższy niż w NRD /1968 r./ i o ponad połowę niższy niż w ZSRR.

Liczbę widzów w teatrach na 1000 ludności kształtowała się również niekorzystnie na tle omawianej grupy państw. W gorszej sytuacji znalazła się tylko Jugosławia /1969 r./, zaś pozostałe

⁹ Szczegóły zawiera opracowanie tabelaryczne, S. Bobowik, Gdańsk 1975, INP UG /maszynopis/.

państwa wyprzedzały nas i to znacznie. W Polsce w tej dziedzinie w okresie 1950-1969 miała miejsce stagnacja, a porównanie sytuacji 1969 r. do lat 1955 i 1960 wykazuje znaczny spadek.

Działalność kin w 1970 r. charakteryzowała się najniższą liczbą widzów na 1000 ludności, tj. 412 / ZSRR - 1846, Bułgaria - 1310, Rumunia - 870/. Taki stan nie ma uzasadnienia w liczbie abonentów telewizji /uznawanej za substytut kina/, bowiem na tym odcinku wyprzedzaliśmy jedynie Rumunię.

Udział wydatków na szkolnictwo w dochodzie narodowym netto w 1969 r. w Polsce wynosił 5,2%, w ZSRR - 7,3%.

Z tego niepełnego /ograniczonego dostępnością materiałów/ naświetlenia stanu infrastruktury społecznej w Polsce na tle stanu europejskich państw socjalistycznych wynika, że występuje w tej dziedzinie niedostatek, którego likwidacja wymagać będzie wzmocnienia dynamiki inwestowania.

Zróżnicowania rozwoju infrastruktury społecznej w poszczególnych województwach ukształtowały się pod wpływem następujących czynników:

1. Poziom rozwoju i związany z nim przebieg procesów urbanizacyjnych sprawiły, że regiony silniej zagospodarowane z reguły są lepiej wyposażone w urządzenia infrastruktury społecznej i cechuje je wyższy udział zatrudnienia w infrastrukturze w ogólnym zatrudnieniu w gospodarce uspołecznionej, a także przeważnie wyższy poziom wykształcenia kadr infrastruktury. W korzystnej sytuacji w 1970 r. znajdowały się zwłaszcza regiony: gdański, katowicki, łódzki /łącznie z m. Łodzią/ i warszawski /łącznie z m. st. Warszawą/. Natomiast ze słabego poziomu wystartowały po wojnie województwa: białostockie, kieleckie, lubelskie, łódzkie i warszawskie i takiż dystans dzielił je do pozostałych regionów i województw w 1970 r.

Inwestowanie w infrastrukturę społeczną nie wywarło bowiem istotniejszego wpływu na zróżnicowania międzyregionalne. Wartości środków trwałych tej infrastruktury na 1 mieszkańca w latach 1960 i 1970 wykazały, że w układzie rangowania województw dokonały się nikłe zmiany /woj. katowickie awansowało do wyższej ran-

gi, a woj. olsztyńskie pogorszyło swoją pozycję/.

Województwa posiadające niski poziom wyposażenia w infrastrukturę społeczną mają wysoki udział urządzeń mieszczących się w nowych obiektach, np. białostockie, kieleckie, lubelskie, łódzkie i warszawskie. Okazuje się, że dynamika inwestowania była za skromna, aby, jeśli nie zlikwidować, to przynajmniej zniwelować głębokie dysproporcje w poziomie wyposażenia w urządzenia infrastruktury poszczególnych województw, które znoszą dotąd skutki zróżnicowanej polityki zaborców. W grupie najsłabiej wyposażonych znajdują się województwa należące ongiś do zaboru rosyjskiego. Średni poziom posiadają województwa byłego zaboru austriackiego. Stosunkowo najlepiej wyposażone są obszary województw należące do byłego zaboru pruskiego. Jest to szczególnie odczuwalne na wsi, bowiem w miastach sytuacja w najwyższym stopniu zmieniła się na lepsze.

2. Traktowanie infrastruktury społecznej w polityce inwestycyjnej, a jeszcze silniej w jej realizacji, jako elementu wybitnie komplementarnego w stosunku do sfery produkcyjnej sprawiało, że niejako z przypadku w regionach uprzemysłowionych i uprzemysławianych miała miejsce wyższa dynamika rozwoju infrastruktury społecznej. Struktura gałęziowa przemysłu wywierała istotny wpływ na nasycenie urządzeniami infrastruktury¹⁰. W związku z tym w najmniejszym stopniu niedoinwestowanie odczuwają regiony, w których silniej jest rozwinięty przemysł wydobywczy i związany z nim przemysł ciężki.

3. Znaczny dystans istnieje między miastem i wsią w zakresie wyposażenia w urządzenia infrastruktury społecznej świadczące usługi powszechnego zapotrzebowania - usługi o charakterze podstawowym. Sytuacja na wsi byłaby jeszcze gorza, gdyby ludność wiejska nie uczestniczyła aktywnie w tworzeniu sieci infrastruktury społecznej. Był to proces w dużym stopniu żywiołowy, w wielu przypadkach stawiający decydentów przed faktem dokonanym rozpoczęcia

¹⁰ Wynika to z badań szczegółowych przeprowadzonych przez R. Jaworka, których opracowania /w maszynopisie/ złożone są w INP UG.

budowy, aby uzyskać środki na jej zakończenie z budżetu państwa. Nie oznacza to pomniejszania znaczenia czynów społecznych ludności w rozwoju urządzeń infrastruktury społecznej, które presjonowane były przede wszystkim warunkami demograficznymi. Nie były one jednak obejmowane właściwym sterowaniem. Dlatego też np. 342 siedziby władz gminnych nie posiadały żadnego urządzenia infrastruktury ochrony zdrowia, aczkolwiek takie urządzenia w momencie tworzenia gminy istniały. Niepewny jest dalszy los wielu szkół tyciąclatek, jeśli wziąć pod uwagę ostro zarysowujący się niż demograficzny w grupie wieku szkolnego, zwłaszcza na wsi, który powodowany jest w dużym stopniu migracją ludności wiejskiej do miast.

Niedostatek urządzeń infrastruktury społecznej na wsi pogłębiały co najmniej dwie okoliczności: pierwsza, że tworzono ją w układzie nadmiernie zdekoncentrowanym pod wpływem m.in. powołania gromad i braku koncepcji sieci osadniczej na wsi, druga była i jest taka, że powiększonym zasobom materialnym nie towarzyszył z reguły odpowiedni ilościowo i jakościowo przyrost kadr. Niedostateczne rozwiązywanie warunków mieszkaniowych wykluczało prawie zupełnie i tak mało atrakcyjne zachęty materialne podejmowania pracy przez kadry kwalifikowane na wsi. Sytuacja taka szczególnie jaskrawo występowała w kulturze i służbie zdrowia.

4. Upowszechnieniu niektórych usług, np. szkół ponadpodstawowych, zakładów służby zdrowia oraz rozbudzonemu popytowi na świadczenia infrastruktury kultury nie towarzyszyło odpowiednie inwestowanie. Świadczenia infrastruktury społecznej odbywać się musiały w obiektach lub pomieszczeniach tylko przystosowanych do tego celu, uniemożliwiających należyte wyposażenie w środki techniczne. Równocześnie w niektórych zakładach niewykorzystywano nowoczesnego wyposażenia. Zjawisko to było na ogół zbieżne z preferencją danej gałęzi lub branży produkcji przez politykę gospodarczą państwa.

5. Na właściwe kształtowanie infrastruktury społecznej w warunkach funkcjonowania zaprezentowanych wyżej czynników nie mo-

gło wywierać wpływu planowanie gospodarcze, a zwłaszcza planowanie zagospodarowania przestrzennego, gdyż dopiero pod koniec tego okresu nadano właściwą rangę studiom z tego zakresu. Dominujący wpływ w tej dziedzinie miały funkcje społeczno-gospodarcze i administracyjne spełniane przez daną jednostkę lub obszar osadniczy. Stosunkowo korzystnie ukształtowała się sytuacja w wyposażeniu w infrastrukturę społeczną aglomeracji miejsko-przemysłowych, miast wojewódzkich i innych miast mających znaczenie krajowe lub regionalne.

W związku z takim mechanizmem stymulowania rozwoju infrastruktury społecznej dojść musiało do wystąpienia dysproporcji w rozmieszczeniu zasobów materialnych i ludzkich. Znaczna rozbudowa tej infrastruktury do 1970 r. pozostawała nadal pod wpływem dotychczasowego rozmieszczenia i dlatego struktura w układzie wojewódzkim zdeteminowana została stanem zainwestowania do 1945 r., a zatem nie mogła ulec istotnym i pożądanym zmianom.

Potencjalną możliwość dobrego zaspokajania potrzeb przez urządzenia infrastruktury społecznej można wiązać z faktem zajmowania wybudowanego po wojnie obiektu lub budynku "starego", bowiem budynki nowe wznoszone w okresie istnienia Polski Ludowej lepiej odpowiadają współczesnym wymogom działania poszczególnych urządzeń. Drugim elementem możliwości potencjalnych jest wyposażenie w aparaturę i sprzęt techniczny. Określenie tych podstawowych możliwości potencjalnymi jest o tyle uzasadnione, gdyż faktyczne ich wykorzystanie zależy od czynnika ludzkiego, jego kwalifikacji zawodowych i społecznych.

Ocena infrastruktury społecznej z punktu widzenia podziału jej na działającą w nowych budynkach i starych jest bardzo zróżnicowana w poszczególnych jej dziedzinach. Brak danych zmusił zespół autorów do zanalizowania sytuacji w tym zakresie w okresach 1956-1973 lub 1961-1972. Przyjęcie tych okresów nie zniekształca w dużym stopniu oceny zjawiska jeśli zważyć, że do 1955 r. miała miejsce silna koncentracja inwestycji przemysłowych, inne dziedziny dysponowały jedynie ograniczonymi środkami. Wynika z niej, że procent pomieszczeń do nauczania w szkołach

oddanych do użytku w latach 1956-1973 w skali kraju wynosił 41,3. Wskaźnik ten przekroczyły województwa: gdańskie - 43,6%, kieleckie - 43,5% i region warszawski - 47,1%, a bydgoskie miało udział równy krajowemu. Procent łóżek w szpitalach i klinikach oddanych do użytku w tym samym okresie wyniósł 30,3. Korzystniejszy wskaźnik od krajowego miały województwa: białostockie - 43,3%, kieleckie - 53,9%, koszalińskie - 36,6%, lubelskie - 35,5%, olsztyńskie - 53,3%, rzeszowskie - 41,7% i region warszawski - 42,0%. Udział miejsc w żłobkach oddanych do użytku w latach 1961-1972 w ich ogólnej liczbie w skali kraju kształtował się na poziomie 13,3%. Wyższy wskaźnik od krajowego osiągnęło siedem województw: białostockie - 20,4%, bydgoskie - 15,1%, region krakowski - 28,5%, lubelskie - 35,6%, region łódzki - 22,2%, region poznański - 21,5% oraz zielonogórskie - 41,4%. W przedszkolach w tym samym okresie wskaźnik krajowy wynosił 14,9%, a województwa i regiony, które go przekroczyły kształtowały się podobnie jak w przypadku udziału miejsc w nowych żłobkach. Wskaźnik liczby miejsc w kinach wyniósł w latach 1961-1972 zaledwie 5%. Przekroczyły go natomiast województwa: katowickie - 9,6%, kieleckie - 5,7%, koszalińskie - 5,3%, lubelskie - 14,5%, region łódzki - 7,1%, region warszawski - 6,6%.

Przytoczone dane uzasadniają już uprzednio postawioną tezę, że stosunkowo największy udział nowych budynków posiadają województwa o niskim poziomie wyposażenia w infrastrukturę społeczną. Jest to zjawisko pozytywne, jednak skala jego okazała się niedostateczna dla zniwelowania dysproporcji międzyregionalnych. Ponadto wynika z nich, że województwa zachodnie i północne, które wystartowały z lepszego poziomu wyposażenia w znacznie niższym zakresie korzystały z inwestycji. W aspekcie ilościowym taki stan można by uznać za poprawny, ale z jakościowego punktu widzenia jest to niewłaściwe, bowiem budynki infrastruktury społecznej w tej grupie województw są z reguły budynkami "długowiecznymi" i często uniemożliwiający przystosowanie ich do wymogów współczesnego działania.

Urządzenia infrastruktury społecznej odczuwają niedostatek wyposażenia w aparaturę i sprzęt techniczny. Dotyczy to złasz-

cza oświaty i służby zdrowia. Zróżnicowania międzyregionalne są bardzo duże, szczególnie ostro występują między miastem a wsią w dziedzinie oświaty. Ta niekorzystna sytuacja ukształtowała się głównie pod wpływem różnej sytuacji lokalowej szkół wiejskich i miejskich, zróżnicowanego stanu zatrudnienia kadr kwalifikowanych, niedostatków rozwoju rodzimego przemysłu produkującego na potrzeby infrastruktury społecznej i niedostateczne współdziałanie w tej dziedzinie krajów RWPG, niesprzyjającego systemu finansowania z racji niedostosowania go do systemu dystrybucji aparatury i sprzętu technicznego /plany zapotrzebowania dla wielu asortymentów konstruowane są z dwuletnim wyprzedzeniem, a środki finansowe przydzielane są z początkiem danego roku budżetowego/.

W takich warunkach ukształtować się musiał w skali kraju i poszczególnych regionów bardzo zróżnicowany obraz możliwości zaspokajania potrzeb ludności na usługi infrastruktury społecznej. Najkorzystniejszą pod tym względem sytuację mają aglomeracje, ośrodki o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym, gorszą - małe miasta, a najgorszą - wieś.

Wyliczenia średniego dystansu regionów w 1970 r. dla wartości środków trwałych, spożycia usług i nakładów inwestycyjnych na 1 mieszkańca wykonane w ramach opracowania wymiennego w przypisie 8 /str. 15/ wskazują, że regiony rozwinięte gospodarczo zajęły odpowiednio wysoką pozycję rangową, a słabiej rozwinięte pozycje w dolnej części drabiny rangowej. W przedziale rang 1-4,5 uplasowały się regiony /w kolejności zajętego miejsca/: warszawski, szczeciński, katowicki, gdański i wrocławski; natomiast kolejno miejsca od 13 do 17 zajęły regiony: poznański, rzeszowski, białostocki, lubelski i kielecki.

Tylko pewną zbieżność w stosunku do powyższego stanu wykazuje rangowanie regionów przeprowadzone również w ramach cytowanego opracowania w zakresie procentu zatrudnionych z wykształceniem wyższym w infrastrukturze społecznej. Spośród pięciu regionów, które według poprzedniego kryterium uzyskiwały rangę 1-4,5, najwyższy wskaźnik zatrudnionych z wykształceniem

wyższym posiadały jedynie regiony: warszawski /ranga 1/ i gdański /ranga 3/. Natomiast region katowicki uzyskał w tej dziedzinie rangę 7, szczeciński - 9, a wrocławski - 8. Cechą charakterystyczną był fakt zajęcia wysokiej rangi przez niektóre regiony o słabo rozwiniętej infrastrukturze społecznej, gdyż region poznański zajmował rangę - 4, lubelski - 5. Regiony: rzeszowski, białostocki i kielecki posiadały rangi 12 - 14, a więc odczuwały niedostatek wysokokwalifikowanych kadr na równi z niedostatkiem wyposażenia w infrastrukturę społeczną.

O dużym zróżnicowaniu międzyregionalnym świadczą wielkości skrajne dystansów, które odnośnie udziału zatrudnionych z wyższym wykształceniem w infrastrukturze społecznej wynosiły: 100 w regionie warszawskim i 38,9 w koszalińskim. Region zajmujący 10 pozycję był prawie o połowę "gorszy" od regionu "najlepszego". Duże również zróżnicowanie wykazuje wielkość średniego dystansu określonego na podstawie przeciętnej wartości na 1 mieszkańca środków trwałych, spożycia usług i nakładów inwestycyjnych dla poszczególnych regionów. Skrajne parametry wynosiły: 100 w regionie warszawskim i 46 w kieleckim.

Wynika z tego, że skala problemu w zakresie doprowadzenia do racjonalnych rozpiętości międzyregionalnych w wyposażeniu i funkcjonowaniu infrastruktury społecznej jest w Polsce duża, a zatem wymagająca należytego potraktowania przez podmioty realizujące politykę społeczną w okresie 1976-1980 i pozostałym - objętym prognozą rozwoju społeczno-gospodarczego kraju.

III. GŁÓWNE TENDENCJE PRZEMIAN INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ PO 1970 r.

Przedstawiona w poprzednim rozdziale sytuacja została uwzględniona w kreowaniu polityki społeczno-gospodarczej po 1970 r. Realizacja założeń dotycząca infrastruktury społecznej

nej w okresie minionych czterech lat nie osiągnęła poziomu zamierzonego we wszystkich elementach, ale zbyt to krótki okres dla usunięcia wszystkich stereotypów traktowania tej infrastruktury, kształtowanych przez praktykę wielu lat, poprzedzających rok 1970. Występuje np. nadal bariera wykonawstwa inwestycji infrastrukturalnych. Rozwiązywanie problemów ma jeszcze w dużym stopniu znaczenie krótkookresowe. Dokonywane zmiany organizacyjne i zmiany podziału administracyjnego nie zawsze i nie wszędzie uwzględniały należyte przygotowanie warunków i gruntowne przeanalizowanie koncepcji. Bariery resortowe stanowią także niebagatelną przeszkodę w realizacji słusznych koncepcji koncentracji urządzeń infrastruktury społecznej.

Główne pozytywne tendencje przemian po 1970 r. przejawiają się w programowym potraktowaniu problemu oraz w dążeniu, aczkolwiek mało konsekwentnym, do koncentracji przestrzennej i organizacyjnej infrastruktury społecznej. Powołano zespoły szkół zawodowych, szkół gminnych, zespoły opieki zdrowotnej oraz zapoczątkowano tworzenie wielofunkcyjnych centrów kulturalnych. Istotne znaczenie w koncentracji przestrzennej odegrać może utworzenie centralnego funduszu inwestycji socjalnych i Narodowego Funduszu Ochrony Zdrowia oraz zmiany w podziale administracyjnym kraju.

Duże znaczenie dla właściwszego funkcjonowania infrastruktury społecznej mieć będzie masowe dokształcanie nauczycieli w zakresie pełnego wyższego wykształcenia i zwiększenie naboru studentów przez akademie medyczne.

Znaczne zmiany strukturalne zaszły w zakresie liczby studentów w układzie trzech grup ośrodków akademickich. Według dokonanych szacunków, udział liczby studentów w I grupie ośrodków największych /Gdańsk, GOP, Kraków, Poznań, Warszawa, Wrocław/, w stosunku do 1970/71 r. spadł w 1974/75 o 5,1 punktów /z 72,7% do 67,6%/, w grupie II ośrodków średnich /Bydgoszcz-Toruń, Lublin, Łódź, Szczecin/ udział ten

wzrósł o 1,8 punkta /z 19,2% w 1970/71 do 21,0% w 1974/75/, w III grupie Ośrodków pozostałych /najmniejszych/ wzrost ten wyniósł 3,3 punkta /z 8,1% w 1970/71 do 11,4% w 1974/75/.

Jako pozytywne zjawisko w zakresie pełniejszego wykonywania funkcji egalitaryzującej przez politykę społeczną odnotować należy objęcie bezpłatną opieką lekarską ludności wiejskiej utrzymującej się z prowadzenia indywidualnych gospodarstw rolnych, zniesienie zróżnicowania uprawnień pracowników fizycznych i umysłowych do świadczeń socjalnych, wydłużenie urlopów macierzyńskich i umożliwienie skorzystania z urlopu bezpłatnego przez matki wychowujące dzieci, zwiększenie rozmiarów czasu wolnego od pracy i wydatne podniesienie zarobków pracowniczych, rozwój działalności socjalno-bytowej przedsiębiorstw państwowych i organizacji spółdzielczych. Ważne znaczenie z punktu widzenia funkcjonowania infrastruktury społecznej ma wprowadzanie w coraz szerszym zakresie wyposażenia w techniczne środki pracy, niekiedy o wysokich parametrach wydajności eksploatacyjnej. Udostępnienie domów wczasowych na potrzeby lecznictwa uzdrowiskowego w okresie ich niewykorzystywania sprawiło, że w 1974 r. w stosunku do 1973, powiększyła się liczba miejsc sanatoryjnych o około 20 tys. Jest to skutek integracyjnych poczynań, zmierzających do racjonalnego wykorzystywania bazy materialnej infrastruktury społecznej, będącej w zarządzie różnych jednostek organizacyjnych. Jest to również zjawisko pozytywne w realizacji "nowej" polityki społecznej.

W omawianym okresie opracowano prognozy rozwoju i przekształceń infrastruktury społecznej. Nadano im wysoką rangę w wyniku zaaprobowania ich przez najwyższe organy partyjne i państwowe. Warto tu przytoczyć przykładowo program budownictwa mieszkaniowego, rozwoju ochrony zdrowia i pomocy społecznej oraz rozwoju przemysłu medycznego, decyzję o reformie systemu oświatowego począwszy od 1978 r., program opieki medycznej nad dzieckiem i młodzieżą. Powołanie gmin od 1 stycznia 1973 r. oraz dalsze zmiany w podziale administracyjnym powodować będą występowanie skutków w zakresie rozwoju i prze-

strzenno-organizacyjnego kształtowania sieci urządzeń infrastruktury społecznej. Należy też nadmienić o konsekwencjach w tej dziedzinie jakie wniesie rozwój agrokompleksów oraz wyznaczona rola podstawowym ogniwom w sieci osadniczej przez krajowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Z danych o procesach rozwojowych w okresie 1971-1974 wynika, że w dziedzinie rozwoju i kształtowania sieci urządzeń infrastrukturalnych nadal w niedostatecznym stopniu liczone się z przytoczonymi okolicznościami, a także z przedstawionymi w poprzednim rozdziale niedostatkami w zakresie wyposażenia Polski w infrastrukturę społeczną na tle europejskich państw socjalistycznych oraz nierównomiernego jej rozmieszczenia na obszarze kraju.

Faktem jest, że nakłady inwestycyjne na infrastrukturę społeczną wzrastają w wielkościach bezwzględnych, ale w ogólnym układzie strukturalnym inwestycji nie można odnotować dlań korzystnych zmian¹¹. W zbyt wolnym tempie wzrasta udział nauki w nakładach inwestycyjnych ogółem, skoro w 1974 r. wyniósł 0,8% i był wyższy o 0,4 punkta w porównaniu z okresem 1956-1960. Oświata i wychowanie w coraz mniejszym stopniu uczestniczy w nakładach inwestycyjnych. Ochrona zdrowia, opieka społeczna i kultura fizyczna w 1974 r. osiągnęła 2,2% w nakładach inwestycyjnych, a więc poniżej planowanego /2,4%/¹² i równy udziałowi z okresu 1956-1960. Nakłady inwestycyjne na kulturę i sztukę /w nakładach inwestycyjnych ogółem/ także nie osiągnęły w 1974 r. planowanego wskaźnika 0,4% tylko 0,3%. Udział ten był dwukrotnie niższy od udziału z lat 1956-1960.

Według dokonanych wyliczeń 1974 r. nie przyniósł pożądanych zmian w niwelowaniu dysproporcji międzyregionalnych. Charakteryzuje to wielkość nakładów inwestycyjnych na 1 mieszkańca w latach 1971-1974. Nadal uprzywilejowane są regiony,

¹¹ Źródło: "Mały Rocznik Statystyczny" 1974 i 1975, s.74.

¹² "Rada Narodowa, Gospodarka, Administracja" 1974, nr 19.

których centrami są miasta wyłączone z województw. Zajmują one wraz z regionem katowickim pierwsze sześć pozycji w uszeregowaniu wg malejącej wielkości nakładów inwestycyjnych ogółem w odsetkach. Region warszawski i katowicki posiada dodatnie odchylenie od średniej krajowej nakładów inwestycyjnych na 1 mieszkańca w zakresie inwestycji nauki, oświaty i wychowania oraz kultury i sztuki, a także ochrony zdrowia, opieki społecznej i kultury fizycznej. W tej ostatniej dziedzinie dodatnie odchylenie ma region krakowski. Spośród pozostałych regionów dodatnie odchylenie od średniej krajowej w wymienionych dziedzinach infrastruktury społecznej miał region gdański, a w dziedzinie ochrony zdrowia, opieki społecznej i kultury fizycznej region szczeciński i koszaliński, a więc regiony względnie lepiej wyposażone w urządzenia infrastruktury społecznej. Nadal odstają województwa słabo pod tym względem wyposażone, a w szczególności lubelskie, rzeszowskie, białostockie oraz regiony łódzki i poznański, jeśli wyliczyć z nich miasta stanowiące ongiś województwa.

Układ strukturalny inwestycji w Polsce wg działów gospodarki narodowej i wg regionów pozwala sądzić, że minione cztery lata nie zmieniły naszego niekorzystnego położenia wśród europejskich państw socjalistycznych w zakresie wyposażenia w infrastrukturę społeczną, a także nie przyniosły pożądanых zmian w stopniowym lecz odczuwalnym niwelowaniu dysproporcji międzyregionalnych, zwłaszcza w poziomie wyposażenia w podstawowe urządzenia infrastrukturalne. W związku z powyższym tylko minimalnie został złagodzony problem nadmiernego wykorzystania urządzeń infrastruktury społecznej, również wykazujący zróżnicowanie w ujęciu przestrzennym.

pozytywne zmiany zaszły w zakresie dynamiki przyrostu zatrudnienia pracowników pełnozatrudnionych. W okresie 1971-1974 przeciętne średnioroczne tempo przyrostu zatrudnienia było znacznie wyższe od osiągniętego w dwudziestolecie 1950-1970 i wynosiło: w nauce - 2,7 tys. osób w latach 1950-1970 i 17,5 tys. osób w 1971-1974, w nauce i wychowaniu odpowiednio - 19,7 i 22,7 w kulturze i sztuce - 2,5 i 3,0 w ochronie zdrowia,

opiece społecznej i kulturze fizycznej - 15,7 i 27,7 tys. osób¹³.

Zmiany zatrudnienia oceniane w kryteriach ilościowych można uznać za pozytywne, ale zmiany w płaszczyźnie jakościowej, tj. w aspekcie udziału zatrudnionych z wyższym wykształceniem, nie mają takiego samego charakteru. Jedynie w dziedzinie oświaty i wychowania wzrósł o 4,4 punkta udziału pracowników z wyższym wykształceniem /wg stanu na koniec 1973 r. w porównaniu z 1970 r./. Oznacza to, że dynamice ogólnego przyrostu zatrudnienia nie towarzyszył odpowiednio wysoki przyrost zatrudnienia osób z wyższym wykształceniem. W dziedzinie nauki i ochrony zdrowia nie należy oceniać negatywnie szybszego tempa wzrostu zatrudnienia osób z wykształceniem średnim zawodowym i policealnym niż wyższym, gdyż powoduje to właściwy układ proporcji.

Zróżnicowanie zatrudnienia w infrastrukturze społecznej wg wykształcenia w układzie regionalnym w okresie 1971-1973 ulegało stopniowej niwelacji jeśli zważyć, że 35,3% ogólnego przyrostu zatrudnienia stanowiły osoby z wyższym wykształceniem, a wskaźnik ten przekroczyły m.in. regiony znajdujące się pod tym względem w gorszej sytuacji: lubelski, łódzki, poznański, warszawski i wrocławski.

Z dotychczasowych rozważań /mających charakter sygnałny/ o głównych tendencjach przekształceń infrastruktury społecznej w Polsce po 1970 r. wynika, że jest to okres niejako ścierania się nowych koncepcji polityki społecznej ze stereotypami w praktycznej działalności. Dominować jednak zaczęły konstruktywne poczynania, które większe prawo obywatelstwa zdobyć muszą w realizacji następnych planów wieloletnich okresu objętego prognozą rozwoju społeczno-gospodarczego kraju.

Na podstawie syntetycznego nakreślenia stanu wyposażenia i warunków funkcjonowania infrastruktury społecznej

¹³ Źródło: "Mały Rocznik Statystyczny" 1975, s. 32

oraz w świetle założeń rozwoju społeczno-gospodarczego Polski do 1990 r., wybiegających niekiedy do roku 2000, można zasadnie proponować zakres rozwoju, a zwłaszcza przekształceń przestrzenno-organizacyjnych tej infrastruktury. Wskazuje ona, że dokonywać się będzie koncentracja przestrzenna ludności głównie w związku z wyznaczeniem wiodącej roli w procesach rozwojowych aglomeracjom i ośrodkom przyspieszonego wzrostu o znaczeniu krajowym i regionalnym. W świetle tego oraz w związku ze społecznymi konsekwencjami wkroczenia Polski w okres rewolucji naukowo-technicznej zachodzić będzie zmiany w strukturze klasowo-warstwowej społeczeństwa, które powodować będą zmiany w potrzebach świadczeń infrastruktury społecznej oraz w formach i metodach ich zaspokajania.

Biorąc pod uwagę nadto ekonomiczne, społeczne, a także polityczne znaczenie właściwego rozwoju i przekształceń infrastruktury społecznej powstaje niejako obowiązek podjęcia próby sprecyzowania głównych zasad kształtowania jej modelu, uwzględniającego stan obecny i możliwości wykorzystywania w warunkach społeczno-gospodarczych XXI wieku. Względem ten leży przede wszystkim u podstaw wskazania niewłaściwości w realizacji polityki społecznej po 1970 r., która w pewnych elementach nosi cechy dążności do osiągnięcia efektów na miarę potrzeb dnia dzisiejszego i bez dostatecznego brania pod uwagę tego, że to co tworzymy lub przekształcamy obecnie będzie służyć w następnym wieku. Sprzyjał temu w pewnym sensie brak długofalowej koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju i poszczególnych regionów, a sprzyja nadal partykularyzm resortowy i regionalny.

Ważniejsze zmiany, które zaszły w układzie przestrzennym infrastruktury społecznej zobrazowano w załączonych mapach. Wskazują one na znaczne zmniejszenie liczby szkół podstawowych, rosnącą koncentrację młodzieży w większych szkołach na wsi, zmniejszenie liczby ludności wiejskiej przypadającej na jeden ośrodek zdrowia. Nastąpiło rozproszenie młodzieży w szkołach wyższych, wskutek powołania szkół pedagogicznych w niektórych mniejszych ośrodkach.

IV. ZARYS KONCEPCJI ROZMIESZCZENIA
I KSZTAŁTOWANIA INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ
ORAZ GŁÓWNE ZASADY JEJ REALIZACJI

Analiza istniejącego stanu i aktualnych tendencji przekształcania oraz możliwości wynikających z perspektywnego rozwoju Polski wskazuje, że nie można zakładać osiągnięcia stanu optymalnego infrastruktury społecznej w sensie przestrzennym, funkcjonalnym i organizacyjnym do roku 1990, a nawet 2000. Mając jednak na uwadze to, że działania współczesne skutkować będą w odległej perspektywie, konieczne jest określenie ramowego modelu docelowego, do którego należy w sposób racjonalny zmierzać.

Przy kształtowaniu koncepcji rozmieszczenia infrastruktury społecznej wykorzystano ogólne założenie planu przestrzennego zagospodarowania kraju do 1990 r.¹⁴. Oparcie się jednak na zasadach polityki rozmieszczenia infrastruktury społecznej, sformułowanych w tym dokumencie, okazało się niemożliwe z uwagi na ogólnikowość i schematyczność, a także zawarte tam niesłuszne stwierdzenia.

Wyrażenie takiego poglądu o wspomnianym dokumencie uzasadniają m.in. następujące spostrzeżenia:

1. W zakresie ochrony zdrowia:

a/ rejon leczniczo-zapobiegawczy ogni w podstawowej opieki zdrowotnej nie może być tworzony mechanicznie dla około 3000 osób, gdyż obok liczby mieszkańców należy uwzględnić gęstość zaludnienia, warunki komunikacyjne, liczbę mieszkańców w gminie lub kombinacie rolno-przemysłowym /są przecież sytuacje, że jeden blok mieszkalny ma 5000 mieszkańców, czy nie powinien stanowić wówczas jednego rejonu opieki zdrowotnej/,

¹⁴ K. Kozieradzki i inni, "Koncepcja planu przestrzennego zagospodarowania kraju do roku 1990", Biuletyn KPZK-PAN z.85, Warszawa 1974, s. 109-116.

liczbę mieszkańców korzystających z usług przemysłowej służby zdrowia, która niejako odciąża ogólnodostępne otwarte lecznictwo podstawowe; ponadto pojęcie rejonu opieki zdrowotnej może mieć znaczenie orientacyjne dla potrzeb planowania i oceny przeciętnego stanu wyposażenia w urządzenia otwartego lecznictwa podstawowego, a nie praktyczne jako zadanie docelowe na koniec okresu perspektywicznego;

b/ przewidywane tworzenie sieci filii gminnych ośrodków zdrowia /GOZ/ jako trwałego elementu sieci urządzeń podstawowej opieki zdrowotnej w świetle zakładanego bezwzględnego zmniejszenia liczby ludności na wsi, a także usprawnienia komunikacji i łączności oraz rozwoju motoryzacji indywidualnej, trudne jest do przyjęcia; realizacja takiej dyspozycji powodować będzie m.in. hamowanie aktywnego działania społecznej służby zdrowia, które może i powinno rekompensować dostępność przestrzenną ocenianą w płaszczyźnie obecnych warunków;

c/ sankcjonowanie na trwałe szpitali ogólnych poza obszarami wszystkich typów aglomeracji, ośrodków przyspieszonego wzrostu o znaczeniu krajowym lub regionalnym pomija wymogi kompleksowego działania współczesnej medycyny, które może realizować liczny wielospecjalistyczny zespół lekarski w warunkach odpowiednio dużych organizmów szpitalnych, zespolonych ze specjalistycznym lecznictwem otwartym; warunków takich nie spełniają byłe szpitale powiatowe, które będą musiały świadczyć usługi lecznicze w okresie dochodzenia do rozwiązań docelowych.

2. W zakresie oświaty:

a/ słuszną koncepcję "gminnych ośrodków oświatowych" należało rozciągnąć na osiedla i dzielnice mieszkaniowe w miastach średnich i dużych oraz w małych miastach nadając im miasto ośrodków zintegrowanej infrastruktury społecznej /centra oświatowo-kulturalne lub socjalno-kulturalne/, poszerzając odpowiednio zakres ich funkcji poza oświatowe;

b/ nieuwzględnienie w tego rodzaju dokumencie, w dobie rewolucji naukowo-technicznej, problemu ustawicznego kształcenia uznać trzeba za istotne niedopatrzenie;

c/ zakładanie w gminnych ośrodkach "zasadniczych szkół zawodowych" ma charakter anachroniczny, jeśli rozpatruje się je w płaszczyźnie docelowej; brak jest uzasadnionych powodów nieprzewidywania powiązania tego szkolnictwa z kombinatami rolno-przemysłowymi; wobec uprzemysławiania produkcji rolniczej potrzebni będą różnego rodzaju specjaliści przygotowani wielostronnie do obsługi maszyn i urządzeń, przetwórstwa produkcji rolnej, kształceni po ukończeniu dziesięcioletniej szkoły na poziomie technika, co wymagać będzie tworzenia nowoczesnych szkół przejściowo także w miastach poza aglomeracjami, a w przyszłości w ośrodkach przyspieszonego wzrostu o znaczeniu krajowym i regionalnym, bądź w określonym kombinacie rolno-przemysłowym dla pewnej ich grupy;

d/ nie można w warunkach skomplikowanych przekształceń sieci szkolnej, zwłaszcza na wsi, mechanicznie dążyć do tworzenia szkoły o 500-600 uczniach, bowiem występować będą sytuacje zróżnicowane uniemożliwiające realizację takiego założenia;

3. W zakresie kultury:

a/ razi brak nakreślonego kierunku włączania usług kulturalnych powszechnego zapotrzebowania w ramy ośrodków zintegrowanej infrastruktury społecznej, lokowanych w miejscowościach będących siedzibami władz gminnych, które mają szansę przetrwania ze względu na przewidywane głębokie zmiany strukturalne na wsi, lub w siedzibach kombinatów rolno-przemysłowych, a także w osiedlach mieszkaniowych w dużych miastach.

Przytoczone uwagi i wiele innych mniej istotnych pozwalają na ogólne stwierdzenie, że problem przestrzennego rozwoju infrastruktury społecznej przedstawiony w omawianym dokumencie nie uwzględnia wszystkich podstawowych czynników determinujących ten rozwój. Treść i objętość opracowania dotyczącego infrastruktury społecznej pozwala sądzić, że nie uznano jej znaczenia w takim stopniu jaki wymagany jest i będzie dla harmonijnego rozwoju społeczno-gospodarczego kraju

w obecnym dwudziestoleciu i w czasie wykraczającym poza ten okres. Analiza tekstu dotyczącego infrastruktury społecznej nasuwa refleksje, że jakby nakreślone kierunki jej przestrzennego kształtowania nie zostały w dostatecznym stopniu wsparte wnikliwą diagnozą obecnego stanu oraz uwzględnieniem kształtujących się tendencji i poszukiwań w tym zakresie na kontynencie europejskim. W sumie dokument nie zawiera dostatecznych podstaw do formułowania zasad rozmieszczenia omawianej infrastruktury, chociaż zawiera słuszne myśli, np. dotyczące szkół wyższych i zaplecza naukowo-badawczego.

Koncepcję modelu sformuowano przede wszystkim na podstawie własnych wyników badań i uchwyconych w ich rezultacie przesłanek rozmieszczenia infrastruktury społecznej. Zespół zatem stanął przed trudnym zadaniem próby rozwiązania skomplikowanego problemu w sensie teoretycznym i praktycznym. Trudność była tym większa, że nie zdołano wszystkich zagadnień przebadać w krótkim okresie wykonywania prac /od 1973 r./, oraz, że możliwości skorzystania z dorobku innych dyscyplin naukowych były niewielkie.

1. Ogólnie rzecz traktując model docelowy rozmieszczenia i kształtowania infrastruktury społecznej uwzględniać powinien wiązanie urządzeń świadczących usługi podstawowe z przemianami demograficznymi na danym obszarze. Przestrzenny układ tych urządzeń powinien stanowić sieć racjonalnie rozmieszczonych ośrodków skoncentrowanej infrastruktury społecznej. Ze względów społecznych i ekonomicznych wskazane jest tworzenie takich ośrodków we wszystkich typach jednostek osadniczych. Szczególnego potraktowania wymagać będą obszary wiejskie, gdzie zachodzić będą najgłębsze przemiany społeczno-gospodarcze. W związku z tym zaleca się zmierzanie do tworzenia ośrodków zintegrowanej infrastruktury społecznej w siedzibach władz gmin, które mają szanse przetrwania oraz w miejscowościach gdzie przewidziana jest lokalizacja kombinatów rolno-przemysłowych.

W odniesieniu do urządzeń zaspokajających podstawowe potrzeby ludności można sformułować generalną zasadę, która po-

lega na tym, że rozmieszczenie nowych urządzeń, modernizacja i przekształcanie istniejących powinno zmierzać w kierunku tworzenia ośrodków zintegrowanej infrastruktury społecznej - centrów socjalno-kulturalnych.

Urządzenia infrastruktury społecznej, świadczące usługi wyspecjalizowane rozmieszczane i kształtowane być powinny w jednostkach osadniczych o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym oraz w innych z uwagi na pewne uwarunkowania historyczne /muzea, zabytkowe budowle itp./.

Pożądaną jest tworzenie sieci zakładów działalności pomocniczej, które zapewniałyby sprawne działanie zakładów bezpośrednio zaspokajających potrzeby ludności stosując coraz bardziej nowoczesną aparaturę i sprzęt techniczny. Zapewnienie dostępności do urządzeń infrastruktury społecznej, a w szczególności w dziedzinie ochrony zdrowia i oświaty wymaga wyposażenia ich w środki transportu samochodowego, a w dziedzinie opieki zdrowotnej w środki transportu lotniczego /transport sanitarny lotniczego pogotowia ratunkowego/.

Z tych ogólnych dyspozycji wynika potrzeba dopracowania się docelowych modeli dla różnych urządzeń infrastruktury. Potrzebne są bowiem teoretyczne wskazania dla współczesnego i przyszłego działania praktycznego w celu stopniowego osiągnięcia możliwie jak najbardziej optymalnych rozwiązań przestrzenno-funkcjonalnych sieci urządzeń infrastruktury społecznej. Dochodzenie do określonych modeli będzie powolne jeśli zważyć, że opracowane programy rozwojowe każdej z dziedzin infrastruktury zakładają najwyższą dynamikę inwestowania na końcowy okres objęty prognozą, tj. na lata 1986-1990.

Na tle tego rysuje się konieczność maksymalnego wykorzystania tego co jest w infrastrukturze społecznej. Będzie to cecha charakterystyczna okresu przechodzenia od układu dzisiejszego do układu jutrzejszego. Zaspokajając należy w tym okresie potrzeby ludności zachowując stabilność zasobów materialnych, wyposażając je w dostępny coraz doskonalszy sprzęt i aparaturę, zatrudniając wysokokwalifikowane kadry, usprawniając i doskonaląc działanie poszczególnych urządzeń i ca-

łych dziedzin infrastruktury społecznej. Konieczne będzie aktywne świadczenie usług przez infrastrukturę drogą wykorzystywania elastyczności działania czynnika ludzkiego, wspomagane go zdobyciami rewolucji naukowo-technicznej. Stanowi to szansę coraz pełniejszego zaspokajania potrzeb człowieka. Najistotniejsze jednak znaczenie w okresie dochodzenia do rozwiązań modelowych mieć będzie tworzenie nowych i modernizacja istniejących urządzeń infrastruktury społecznej.

Zmierzanie do przyjętego modelu docelowego uwzględniać powinno likwidację dysproporcji w rozmieszczeniu podstawowych urządzeń, kształtowanych stopniowo w ośrodki zintegrowanej infrastruktury społecznej.

W ośrodkach takich proponuje się umieścić w jednym obiekcie lub w odrębnych budynkach, położonych blisko siebie, urządzenia z zakresu szeroko pojmowanej oświaty, upowszechnienia kultury, opieki nad dzieckiem, opieki zdrowotnej, a także dom dziennego pobytu dla osób wieku podeszłego, poradni społecznej oraz urządzeń kultury fizycznej i rekreacji.

Rozwiązania konstrukcyjno-urbanistyczne powinny umożliwiać zmienność funkcji tych ośrodków stosownie do zmniejszającej się liczby i struktury demograficznej ludności.

Powyższe sugestie zawierają koncepcję stopniowej koncentracji podstawowych urządzeń infrastrukturalnych, która nie spowoduje pogorszenia dostępności terytorialnej do tych urządzeń jeśli uwzględnić ułatwienia w korzystaniu z komunikacji i łączności oraz rozwój motoryzacji indywidualnej.

Dla tworzenia ośrodków zintegrowanej infrastruktury społecznej wykorzystać trzeba przewidywaną dynamikę urbanizacji kraju, której głównym elementem będzie budowa nowych dzielnic i osiedli mieszkaniowych w dużych i średnich miastach. Powstanie tych dzielnic jest doskonałą okazją do tworzenia omawianych ośrodków spełniających wszystkie warunki jakie po-

dano dla ośrodków wiejskich¹⁵.

Wyrównywania stopnia wyposażenia w infrastrukturę społeczną poszczególnych obszarów kraju nie można absolutyzować, gdyż urządzenia świadczące usługi specjalistyczne lub niekiedy mieszkalne muszą być z wielu względów silnie koncentrowane. Konieczne jest natomiast likwidowanie znacznych dysproporcji międzyregionalnych oraz między miastem i wsią w zakresie wyposażenia w urządzenia świadczące usługi powszechnego zapotrzebowania.

Funkcje centrów wyspecjalizowanej infrastruktury społecznej cechować musi zbieżność z funkcjami głównych ogniw w krajowej sieci osadniczej.

W świetle dotychczasowych rozważań można w proponowanym modelu wyróżnić układ urządzeń o znaczeniu ogólnokrajowym, a w sferze działalności pomocniczej także układ o znaczeniu międzynarodowym, układ o znaczeniu ponadregionalnym, regionalnym, wewnątrzregionalnym i lokalnym. Układy te na siebie się nakładają w sensie przestrzennego rozmieszczenia, ale wyróżniają się w znaczeniu funkcjonalnym. Z takiego punktu widzenia można mówić o układzie urządzeń świadczących usługi podstawowe związanym z miejscem zamieszkania i miejscem pracy.

Realizacji koncepcji powinna sprzyjać większa dyspozycyjność planowania regionalnego, określającego zgodnie z założeniami planu krajowego niezbędną hierarchię wykonywania swoich ustaleń. Wobec braku możliwości bardzo szerokiego inwestowania, pożyteczne byłoby kształtowanie np. sieci szpitali wielospecjalistycznych w następującej kolejności: aglo-

¹⁵ Poszukiwania zintegrowanego układu podstawowych urządzeń infrastruktury społecznej prowadzone są w wielu rozwiniętych krajach. Od 1968 r. działa w Yerres pod Paryżem centrum oświatowo-kulturalne, odpowiadające w zasadzie przedstawionym propozycjom. Prezes Rady Ministrów Republiki Francuskiej określił zasady tworzenia ośrodków zintegrowanej infrastruktury okólnikiem z 19 listopada 1973 r. /Journal Officiel de la Republique Francaise, 2 Decembre 1973 s. 12796-12798/. Koncepcja ośrodka szerzej została nakreślona w cytowanej monografii oraz studium szczegółowym dotyczącym oświaty i wychowania.

meracje ukształtowane, kształtujące się i potencjalne, a potem ośrodki wzrostu o znaczeniu krajowym regionalnym. Innym przykładem może być dyspozycja kolejności lokalizowania ośrodków socjalno-kulturalnych, dając pierwszeństwo kształtowaniu, zbieżnie z siedzibami gmin, kombinatom rolno-przemysłowym przed innymi ogniwami wiejskiej sieci osadniczej.

Z powyższego wynika, że podstawowe zasady jednolitości modelu docelowego będą mogły być stosowane, lecz wymagają adaptacji do zróżnicowanych warunków, spowodowanych różnorodnym sposobem zagospodarowania poszczególnych typów obszarów i jednostek osadniczych, który zdeterminowany został warunkami geograficznymi, specyfiką układu osadniczego, położeniem w stosunku do aglomeracji i ośrodków wzrostu o znaczeniu krajowym lub regionalnym, stopniem zainwestowania, sytuacją demograficzną itp. Zasygnalizować trzeba wystąpienie specyficznych warunków zaspokajania podstawowych potrzeb na obszarach dynamicznie przekształcanych oraz w pasmach łączących aglomeracje, a także w miejscowościach przygranicznych. Problem ten wymaga dalszych studiów w latach 1976-1980.

Wprowadzenie dwustopniowego podziału administracyjnego kraju stanowić będzie istotny czynnik koncentracji sieci urządzeń infrastruktury społecznej, zaspokajającej bardziej wyspecjalizowane potrzeby ludności. Dawne centra powiatowe jeszcze bardziej stracą znaczenie w zakresie lokowania na ich terenie urządzeń wyspecjalizowanych. Konsekwencje związane ze zmianą podziału administracyjnego kraju dla rozmieszczenia i funkcjonowania istniejącej infrastruktury społecznej ujawnią się względnie szybko w dziedzinie przemieszczania kadr, zwłaszcza wysokokwalifikowanych, do miast będących siedzibami nowych województw. Spowoduje to stopniowe zmniejszanie się obecnych możliwości zaspokajania potrzeb ludności przez ośrodki, które utraciły dawną rangę centrów administracyjnych. Może w związku z tym dojść do przejściowego osłabienia efektywności działania i stagnacji urządzeń infrastrukturalnych usytuowanych w tego typu jednostkach osadniczych.

Władze nowych województw dokładać będą starań w kierunku rozwijania infrastruktury społecznej w pierwszym rzędzie w miastach będących ich siedzibami.

W związku z tym liczyć się należy z okresowym zachwianiem harmonijnego rozwoju i przekształceń urządzeń infrastrukturalnych zaspokajających podstawowe potrzeby ludności, zamieszkałej na obszarach nie obejmowanych obsługą ośrodków infrastruktury ulokowanych w centrach nowych województw.

Wprowadzony nowy podział administracyjny kraju nie będzie wywierał wpływu na rolę stolicy oraz aglomeracji ukształtowanych, kształtujących się i potencjalnych, Spełniają one i w coraz większym stopniu dominować będą w zakresie zaspokajania specjalistycznych potrzeb ludności w sferze infrastruktury społecznej.

Ośrodki przyspieszonego wzrostu o znaczeniu krajowym lub regionalnym, nie będące siedzibami województw, nie stracą obecnej rangi w zaspokajaniu potrzeb ludności przez istniejące urzędnia wyspecjalizowanej infrastruktury społecznej. Mogą więc obok centrów województw występować podregionalne centra infrastruktury o różnym zakresie i zasięgu działania. Przykładowo dotyczy to takich ośrodków, jak Grudziądz, Ełk i szeregu innych o znaczeniu regionalnym. Liczyć się jednak trzeba z pewną stagnacją ich funkcji w okresie przewidywanej intensyfikacji inwestowania w 27-miu siedzibach nowych województw, zwłaszcza w 8-miu, które przedtem nie były miastami stanowiącymi powiatów.

W warunkach oddziaływania zmienionego układu centrów wojewódzkich, stagnującej roli ośrodków przyspieszonego wzrostu o znaczeniu krajowym i regionalnym, nie będących siedzibami władz województw, biocentryzmu województw /Łomża-Ostrołęka, Badgoszcz-Toruń, Jelenia Góra-Wałbrzych/, słabnącej roli byłych centrów powiatowych, położonych poza aglomeracjami, przynajmniej w niektórych rodzajach urządzeń infrastruktury, jak np. w szkolnictwie ogólnym, niektórym szkolnictwie zawodowym itp., klarowność modelu docelowego będzie mniejsza. W tej zmienionej sytuacji spowodowanej wprowadzeniem nowego podziału

administracyjnego kraju, w znacznie szerszej skali stosowane być muszą indywidualne rozstrzygnięcia, dotyczące lokalizacji specjalistycznych urządzeń infrastruktury społecznej. W okresie dochodzenia do modelu docelowego inaczej kształtować się będzie wykorzystywanie infrastruktury zastanej w ośrodkach, które obejmie proces stagnacji lub obniżenia rangi w wykonywanym dotychczas działaniu zaspokajania potrzeb ludności. Podwojenie liczby ośrodków wojewódzkich spotępuje ich oddziaływanie w stosunku do innych miast, niż to miałyoby miejsce w warunkach poprzedniej liczby województw.

Przypuszczać należy, że budowie nowych centrów wojewódzkich towarzyszyć będzie znaczna koncentracja inwestycji. Powodować to będzie koncentrację infrastruktury społecznej, pożądaną zwłaszcza w wyspecjalizowanych rodzajach jej urządzeń. Konkurować one będą z centrami o charakterze tradycyjnym, działającymi zwłaszcza na obszarach aglomeracji kształtujących się i potencjalnych oraz w ośrodkach przyspieszonego wzrostu o znaczeniu krajowym i regionalnym, które siedzibami województw nie zostały.

Jak z tego widać, skutki nowego podziału administracyjnego w dziedzinie przestrzenno-funkcjonalnego kształtowania infrastruktury społecznej mogą być znaczne. Problem jest jednak teoretycznie i praktycznie niezwykle złożony i z tej racji wymaga badań w najbliższym dziesięcioleciu w celu weryfikacji dotychczasowych zasad rozmieszczania infrastruktury społecznej.

W związku z likwidacją powiatów godzi się przestrzec decydentów przed ewentualnym wykorzystaniem obiektów po byłych urzędach powiatowych na cele infrastruktury społecznej /masowo wykorzystywano budynki po byłych gromadzkich radach narodowych na potrzeby ośrodków zdrowia/. Adaptacja tych budynków nie gwarantuje takiego poziomu funkcjonalności, który by odpowiadał współczesnym potrzebom działania infrastruktury, względnie wątpliwa będzie efektywność ekonomiczna takiego przedsięwzięcia. Utrwalanie prowizorycznych sposobów wykorzystywa-

nia tych budynków, np. na potrzeby szpitalnictwa ogólnego uniemożliwił podkreślane w tym opracowaniu unowocześnianie hospitalizacji. Taka metoda postępowania będzie mało efektywna społecznie. Co z tego, że tylko w jednym 1973 r. uzyskano 280 ośrodków zdrowia na wsi w wyniku adaptacji budynków po byłych gromadzkich radach narodowych. Ośrodki te zlokalizowane poza siedzibami władz gminnych, w konsekwencji migracji ludności wiejskiej do miast, będą musiały ulec likwidacji w pierwszej kolejności. Taki los z pewnością spotkałyby szpitale utworzone w obiektach biurowych byłych urzędów powiatowych, które jako karłowate, nie stwarzają warunków dla nowoczesnego leczenia, nie wytrzymałyby konkurencyjności nowoczesnych szpitali i musiałyby ulec likwidacji. Na nic zdałyby się administracyjne naciski na społeczeństwo w postaci rejonizacji działania tych szpitali. Lekarze też chętniej podejmować będą pracę w nowoczesnych szpitalach, aniżeli przystosowanych. Zatem mogą wystąpić braki personelu medycznego.

Statystycznie rzecz traktując można np. poprzez adaptację budynków biurowych na szpitale ogólne poprawić wskaźniki wyposażenia określonych terenów drogą bezinwestycyjną, jeśli sprawę formalnie traktować, ale stopień efektywności społecznej związany z takim działaniem będzie coraz bardziej niski w miarę upływu czasu i powstawania nowoczesnych szpitali o 600-800 łózkach.

Z punktu widzenia realizacji polityki społecznej, tego rodzaju postępowanie uznać należałoby za kontynuację rozwoju infrastruktury z "reszty", która pozostaje po pokryciu potrzeb inwestycji produkcyjnych i budownictwa mieszkaniowego. Takie traktowanie rozwoju tej infrastruktury na dłuższą metę będzie działaniem zakłócającym harmonijny rozwój społeczno-gospodarczy kraju. Niestety bieżąca praktyka w takiej płaszczyźnie się dokonuje. Utworzenie np. centralnego funduszu inwestycji socjalnych spowodowało, że inwestycje rozpoczęte w 1974 r. były o przeszło połowę mniejsze niż przed utworzeniem tego funduszu. Zalegają również środki zgroma-

dzony na Narodowy Fundusz Ochrony Zdrowia, który jest dotąd w zbyt dużym stopniu wykorzystywany na zaopatrzenie, a nie na poszerzenie programu inwestycyjnego. Są to zjawiska społecznie i ekonomicznie niepożądane, które również mogą przynieść szkody natury politycznej.

Propozycje docelowego rozmieszczenia infrastruktury społecznej przedstawione w tabelach /tab. 1 i 2/, z których jedna zawiera próbę orientacyjnego rozmieszczenia urządzeń działalności mającej znaczenie podstawowe w danej dziedzinie infrastruktury w powiązaniu z typami jednostek i obszarów osadniczych; natomiast w drugiej zaprezentowano także propozycje dotyczące urządzeń działalności pomocniczej w stosunku do urządzeń świadczących usługi bezpośrednie.

Tabele te informują w pewnym sensie o specyfice zasad rozmieszczania poszczególnych dziedzin infrastruktury społecznej. Z uwagi na to oraz ze względu na szersze rozwinięcie tych zasad w studiach dotyczących poszczególnych dziedzin infrastruktury społecznej, odstąpiono od ich przedstawiania w niniejszym opracowaniu.

2. Przyjmując za punkt wyjściowy konieczność optymalnego zaspokojenia potrzeb ludności należy stwierdzić, że potrzeby inwestycyjne infrastruktury społecznej są tak duże, że uzasadniają postulat zapewnienia w przyszłości wyższej dynamiki inwestowania w tej dziedzinie w stosunku do inwestycji produkcyjnych. Towarzyszyć temu powinno zapewnienie odpowiednich środków rzeczowych i finansowych oraz kadr działających we właściwych warunkach organizacyjno-prawnych.

Spośród wielu problemów w tym zakresie jako najistotniejsze wskazać należy:

1/ Powiększenie potencjału wyspecjalizowanych biur projektowych, pracujących na potrzeby infrastruktury społecznej i powierzenie jednemu z nich przygotowanie kilku wariantów projektów budowy ośrodków zintegrowanej infrastruktury społecznej w osiedlach mieszkaniowych w miastach i w centrach gmin lub kombinatów rolno-przemysłowych. Projekty urządzeń przewidywać po-

winy elastyczność funkcjonalną, stosowanie możliwie lekkich konstrukcji prefabrykowanych zmniejszających udział robót budowlanych na rzecz wyposażenia, zapewnianie warunków dla ewentualnej rozbudowy. Cechy takie posiadać powinny projekty ośrodków zintegrowanej infrastruktury społecznej świadczących usługi powszechnego zapotrzebowania, jak również urządzeń wyspecjalizowanych w zaspokajaniu potrzeb o charakterze sporadycznym lub okresowym.

2/ Zniesienie bariery wykonawstwa budowlanego, doprowadzając do jednoczesnego oddawania do użytku urządzeń infrastrukturalnych wraz z nowymi osiedlami mieszkaniowymi oraz nowo powstającymi i modernizowanymi zakładami produkcyjnymi. Przewidywany znaczny wzrost inwestowania w infrastrukturę społeczną uzasadnia postulat specjalistycznych przedsięwzięć wykonawczych dla tej dziedziny, opierających się na własnym przemyśle elementów budowlanych.

3/ Wzrost majątku trwałego infrastruktury społecznej powoduje narastanie problemu konserwacji i remontów kapitalnych obiektów budowlanych. Wydaje się, że i tu wskazać należy na potrzebę tworzenia specjalistycznych przedsięwzięć.

4/ Uznać trzeba za konieczne bardziej precyzyjne sformułowanie rachunku ekonomicznego potrzeb inwestycyjnych opartego na wynikach dalszych prac badawczych, a zwłaszcza na:

a/ przyjęciu określonej koncepcji rozmieszczenia infrastruktury społecznej na tle planu krajowego i regionalnych planów zagospodarowania przestrzennego,

b/ ustaleniu niezbędnego wyposażenia urządzeń infrastruktury społecznej w aparaturę i sprzęt techniczny w kolejnych etapach pięcioletnich okresu objętego prognozą,

c/ opracowaniu regionalnych programów przebudowy i rekonstrukcji istniejącej infrastruktury społecznej w powiązaniu z przyjętą koncepcją modelową, z których wynikać powinno ile i jakie urządzenia do roku 1990 lub 2000 staną się bezużyteczne, które należy rozbudować i modernizować oraz ile i jakie urządzenia należy wybudować. Programy te zawierać powinny dys-

Tablica 1

Koncepcja docelowego rozmieszczenia urządzeń infrastruktury społecznej
/działalność podstawowa/

Typ jednostki osadniczej lub obszaru	Ochrona zdrowia i opieka społeczna	Oświata	Kultura	Centra zintegrowanej infrastruktury społecznej
1	2	3	4	5
1. Stolica krajo- aglomeracja stępczna	<ul style="list-style-type: none"> - instytuty naukowo-badawcze wraz z klinikami leczenia chorób społecznych i o dużym znaczeniu społecznym - szpitale wielospecjalistyczne i jedno-profilowe z przychodniami specjalistycznymi - szpitale psychiatryczne i zakłady odykowego leczenia alkoholików - centra przemysłowej służby zdrowia - przychodnie przy dużych zakładach pracy, w których praca odbywa się w warunkach szkodliwych dla zdrowia - protezowanie stomatologiczne - przychodnie lecznictwa podstawowego, żłobki, domy rencisty, domy dziennego pobytu dla osób wieku podeszłego, domy mieszkalne typu pensjonatowego dla osób starszych zapewniające ciągłą opiekę lekarsko-pielęgniarską - zakłady protezowania ludności i wytwornie protez - ośrodek rehabilitacji leczniczej i zawodowej oraz zakłady dla rekonescentów po przebytym leczeniu szpitalnym - stacje pogotowia ratunkowego 	<ul style="list-style-type: none"> - kształcenie na poziomie szkoły wyższej w specjalnościach unikalnych - kształcenie kadr naukowych - ośrodek kształcenia ustawicznego /wysoce wyspecjalizowany/ - ośrodek kształcenia w formie przekazu telewizyjnego - Pałac Dzieci i Młodzieży - szkolnictwo ogólnokształcące i zawodowe wraz ze specjalnym placówką przedszkolną i pozaszkolnej opieki nad dzieckiem i młodzieżą 	<ul style="list-style-type: none"> - teatry wszelkich typów - opera, operetka, - filharmonia - muzeum specjalistyczne - biblioteki specjalistyczne i ogólnie - ośrodek masowego przekazu - hale widowiskowo-wystawowe - kina - kluby stowarzyszeń twórczych - biblioteki specjalistyczne i ogólnie 	<ul style="list-style-type: none"> - Centra oświatowe i socjalno-kulturalne w nowo powstających dzielnicach i osiedlach mieszkaniowych
2. Aglomeracje ukształto- wane	<ul style="list-style-type: none"> - szpitale wielospecjalistyczne i jedno-profilowe z przychodniami specjalistycznymi - szpitale psychiatryczne i zakłady odykowego leczenia alkoholików - centra przemysłowej służby zdrowia - przychodnie przy zakładach w których praca odbywa się w warunkach szkodliwych dla zdrowia - protezowanie stomatologiczne - przychodnie lecznictwa podstawowego, żłobki, domy rencisty, domy dziennego pobytu dla osób wieku podeszłego, domy mieszkalne typu pensjonatowego dla osób starszych zapewniające ciągłą opiekę lekarsko-pielęgniarską - zakłady protezowania ludności i wytwornie protez - ośrodek rehabilitacji leczniczej i zawodowej oraz zakłady dla rekonescentów po przebytym leczeniu szpitalnym - stacje pogotowia ratunkowego 	<ul style="list-style-type: none"> - kształcenie na poziomie szkoły wyższej w specjalnościach unikalnych - kształcenie kadr naukowych - ośrodek kształcenia ustawicznego /wysoce wyspecjalizowany/ - ośrodek kształcenia w formie przekazu telewizyjnego - Pałac Dzieci i Młodzieży - szkolnictwo ogólnokształcące i zawodowe wraz ze specjalnym placówką przedszkolną i pozaszkolnej opieki nad dzieckiem i młodzieżą 	<ul style="list-style-type: none"> - teatry wszelkich typów - opera, operetka, - filharmonia - muzeum specjalistyczne - biblioteki specjalistyczne i ogólnie - ośrodek masowego przekazu - hale widowiskowo-wystawowe - kina - kluby stowarzyszeń twórczych - biblioteki specjalistyczne i ogólnie 	<ul style="list-style-type: none"> - Centra oświatowe i socjalno-kulturalne w nowo powstających dzielnicach i osiedlach mieszkaniowych
3. Aglomeracje skształtujące się	<ul style="list-style-type: none"> - szpitale wielospecjalistyczne i jedno-profilowe z przychodniami specjalistycznymi - szpitale psychiatryczne i zakłady odykowego leczenia alkoholików - centra przemysłowej służby zdrowia - przychodnie przy zakładach w których praca odbywa się w warunkach szkodliwych dla zdrowia - protezowanie stomatologiczne - przychodnie lecznictwa podstawowego, żłobki, domy rencisty, domy dziennego pobytu dla osób wieku podeszłego, domy mieszkalne typu pensjonatowego dla osób starszych zapewniające ciągłą opiekę lekarsko-pielęgniarską - zakłady protezowania ludności i wytwornie protez - ośrodek rehabilitacji leczniczej i zawodowej oraz zakłady dla rekonescentów po przebytym leczeniu szpitalnym - stacje pogotowia ratunkowego - zakłady protezowania ludności i wytwornie protez - protezowanie stomatologiczne 	<ul style="list-style-type: none"> - szkoły wyższe lub ich filie - centrum szkół zawodowych - ośrodki szkolenia kursowego - Pałac Dzieci i Młodzieży - szkolnictwo ogólnokształcące i zawodowe wraz ze specjalnym placówką przedszkolną i pozaszkolnej opieki nad dzieckiem i młodzieżą 	<ul style="list-style-type: none"> - teatry lub ich filie - filharmonia, sale widowiskowo-wystawowe - muzea regionalne - regionalne ośrodki masowego przekazu - wielofunkcyjny dom kultury - kluby regionalnych i terenowych oddziałów stowarzyszeń twórczych - sieć bibliotek specjalistycznych i ogólnych 	<ul style="list-style-type: none"> - Centra Oświatowe i socjalno-kulturalne w nowo powstających dzielnicach i osiedlach mieszkaniowych
4. Aglomeracje potencjonalne	<ul style="list-style-type: none"> - szpitale wielospecjalistyczne i jedno-profilowe z przychodniami specjalistycznymi - szpitale psychiatryczne i zakłady odykowego leczenia alkoholików - centra przemysłowej służby zdrowia - przychodnie przy zakładach w których praca odbywa się w warunkach szkodliwych dla zdrowia - protezowanie stomatologiczne - przychodnie lecznictwa podstawowego, żłobki, domy rencisty, domy dziennego pobytu dla osób wieku podeszłego, domy mieszkalne typu pensjonatowego dla osób starszych zapewniające ciągłą opiekę lekarsko-pielęgniarską - zakłady protezowania ludności i wytwornie protez - ośrodek rehabilitacji leczniczej i zawodowej oraz zakłady dla rekonescentów po przebytym leczeniu szpitalnym - stacje pogotowia ratunkowego - zakłady protezowania ludności i wytwornie protez - protezowanie stomatologiczne 	<ul style="list-style-type: none"> - szkoły wyższe lub ich filie - centrum szkół zawodowych - ośrodki szkolenia kursowego - Pałac Dzieci i Młodzieży - szkolnictwo ogólnokształcące i zawodowe wraz ze specjalnym placówką przedszkolną i pozaszkolnej opieki nad dzieckiem i młodzieżą 	<ul style="list-style-type: none"> - teatry lub ich filie - filharmonia, sale widowiskowo-wystawowe - muzea regionalne - regionalne ośrodki masowego przekazu - wielofunkcyjny dom kultury - kluby regionalnych i terenowych oddziałów stowarzyszeń twórczych - sieć bibliotek specjalistycznych i ogólnych 	<ul style="list-style-type: none"> - Centra Oświatowe i socjalno-kulturalne w nowo powstających dzielnicach i osiedlach mieszkaniowych

1	2	3	4	5
5. Ośrodki wzrostu o znaczeniu krajowym	- szpitale wielospecjalistyczne z odpowiednimi przychodniami specjalistycznymi - szpitale psychiatryczne	- niekiedy filie lub punkty konsultacyjne szkolnictwa wyższego /ewent. I i II roku studiów/ - szkolnictwo ogólnokształcące i zawodowe - placówki opieki przedszkolnej i pozaszkolnej nad dzieckiem i młodzieżą - ośrodki szkolenia kursowego	- wielofunkcyjny dom kultury - muzeum regionalne lub wąskospecjalistyczne /np. muzeum przemysłu papierniczego/ - siedzib bibliotek specjalistycznych i ogólnych	- Centra oświatowe i socjalno-kulturalne w nowo powstających osiedlach mieszkaniowych
6. Ośrodki wzrostu o znaczeniu regionalnym	- zakłady opieki społecznej /reszta jak w aglomeracjach uzkaźtawowych/ - zakłady protetyki stomatologicznej - stacje pogotowia ratunkowego - zakład protezowania ludności - zakład rekonwalescencji dla osób po przebytej leczeniu szpitalnym - przychodnie przemysłowej służby zdrowia - przychodnie leczenia podstawowego, żłobki - centrum /ośrodek/ oświatowo i socjalno-kulturalne w nowo powstających osiedlach i dzielnicach mieszkaniowych	- centrum /ośrodek/ oświatowo i socjalno-kulturalne w nowo powstających osiedlach i dzielnicach mieszkaniowych		
7. Ośrodki miejskie /poza obszarem aglomeracji/	- zakład dla rekonwalescentów po leczeniu szpitalnym - zakład protetyki stomatologicznej - stacja pogotowia ratunkowego - przychodnia leczenia podstawowego i specjalistycznego, żłobki	- szkolnictwo ogólnokształcące, zawodowe i ośrodek szkolnictwa kursowego - placówki opieki przedszkolnej i pozaszkolnej nad dzieckiem i młodzieżą	- wielofunkcyjny dom kultury - ognisko muzyczne - biblioteka	- Centra oświatowe i socjalno-kulturalne w osiedlach mieszkaniowych
8. Kombinat rolno-przemysłowy oraz ośrodek gminny	W wyjątkowo uzasadnionych przypadkach niektóre urzędnia zdeintegrowane	W wyjątkowo uzasadnionych przypadkach niektóre urzędnia zdeintegrowane	W wyjątkowo uzasadnionych przypadkach niektóre urzędnia zdeintegrowane	- Centra oświatowe i socjalno-kulturalne
9. Obszar o specyficznych walorach środowiska naturalnego	- zakłady leczenia uzdrowiskowego wraz z rozwiniętym lecnictwem otwartym	- zakłady oświaty przy zakładach leczenia dzieci w wieku szkolnym	- rozwinięte urzędnia obsługi kulturalnej kuracjuszy i wczasowiczów	
10. Obszary rolniczo-przemysłowe /poza obszarem aglomeracji/	- zakłady opieki społecznej dla przewlekle chorych - szpitale psychiatryczne	- rozwinięte szkolnictwo rolnicze		
11. Jednostki przygraniczne	- rozwinięte lecnictwo otwarte		- rozwinięty ośrodek usług kulturalnych	

Tablica 2

Koncepcja docelowego rozmieszczenia urządzeń infrastruktury społecznej
/działalność pomocnicza/

Typ jednostki osadniczej lub obszaru	Ochrona zdrowia i opieka społeczna	Oświata	Kultura	Urządzenia zintegrowane
1	2	3	4	5
1. Stolica kraju aglomeracja stołeczna	<ul style="list-style-type: none"> - instytuty naukowo-badawcze zajmujące się problemami pośrednie związane z ochroną zdrowia np. Instytut Leków, Żywnienia i Żywności itp. - jednostki międzynarodowej wymiany naukowej, eksportu i importu aparatury i sprzętu medycznego, leków - centralny ośrodek dyspozycji lotnictwa sanitarnego - ośrodek dyspozycji lecznictwa uzdrowiskowego - wydziały sztucznych narządów - centrale zaopatrzenia w leki i środki opatrunkowe - bank tkanek do przeszczepów chirurgicznych - stacja krwiodawstwa - bank aparatów elektrostymulacyjnych - przedsiębiorstwo aptek - apteki - zakłady naprawy aparatury i sprzętu medycznego, prowadzące serwis napraw aparatów importowanych - kolumna samochodowego i lotniczego transportu sanitarnego - jednostki nadzoru sanitarno-epidemiologicznego - przedsiębiorstwo srowie i szczepionek - biuro projektów służby zdrowia - przedsiębiorstwo zaopatrzenia lecznictwa - przedsiębiorstwo aptek 	<ul style="list-style-type: none"> - instytuty naukowo-badawcze oświaty i wychowania - jednostka kierująca produkcją i naprawą technicznego wyposażenia jednostek oświatowych - przedsiębiorstwo zaopatrzenia szkół - szkolne schroniska wycieczkowe - centralny ośrodek metodyczny rozwoju i wdrażania audiowizualnych środków nauczania - internaty - biuro projektów oświaty - zakład zaopatrzenia i obsługi w zakresie techniki dydaktycznej szkół 	<ul style="list-style-type: none"> - jednostki wydawniczo-badawcze - przedsiębiorstwa obrotu towarowego wydawnictwa, prasa itp. - przedsiębiorstwa organizacji imprez estradowych - przedsiębiorstwo nagrad płytowych i innych - biuro projektów kultury i sztuki - przedsiębiorstwa konserwacji zabytków i dzieł sztuki 	<ul style="list-style-type: none"> - biuro projektów infrastruktury zintegrowanej - przedsiębiorstwo remontowo-konserwacyjne obiektów budowlanych infrastruktury społecznej - przedsiębiorstwo konserwacji i napraw sprzętu i aparatury szkolnej oraz placówek kulturalnych
2. Aglomeracje ukształtowane	<ul style="list-style-type: none"> - instytuty medyczne pracy dla określonych branż lub gałęzi produkcji - zakłady naprawy aparatury i sprzętu medycznego /wysoko wyspecjalizowane/ - jednostka nadzoru sanitarno-epidemiologicznego - kolumna samochodowego i lotniczego transportu sanitarnego - stacja krwiodawstwa - przedsiębiorstwo zaopatrzenia lotnictwa - przedsiębiorstwo aptek - apteki 	<ul style="list-style-type: none"> - szkolne schronisko wycieczkowe - przedsiębiorstwo zaopatrzenia szkół - regionalny ośrodek metodyczny wdrażania audiowizualnych środków nauczania - regionalne ośrodki organizacji wakacyjnego wypoczynku dzieci szkolnych /akcji letniej/ - internat - zakład zaopatrzenia i obsługi w zakresie techniki dydaktycznej szkół 	<ul style="list-style-type: none"> - regionalne jednostki wydawnicze - jednostki badawcze nad folklorem regionalnym - przedsiębiorstwo organizacji imprez estradowych - przedsiębiorstwo obrotu towarowego wydawnictwami, prasą itp. - przedsiębiorstwo konserwacji zabytków i dzieł sztuki 	<ul style="list-style-type: none"> - przedsiębiorstwo remontowo-konserwacyjne obiektów budowlanych infrastruktury społecznej - przedsiębiorstwo konserwacji i napraw sprzętu i aparatury szkolnej i placówek kulturalnych

1	2	3	4	5
3. Aglomeracje kształtujące się	- stacja krwiodawstwa - jednostka nadzoru sanitarno-epidemiologicznego - przedsiębiorstwo aptek - apteki - zakłady naprawy sprzętu i aparatury medycznej	- zakład zaopatrzenia i obsługi w zakresie techniki dydaktycznej szkół - przedsiębiorstwo zaopatrzenia - ośrodek wdrażania audiowizualnych środków nauczania - regionalny ośrodek organizacji wakacyjnego wypoczynku młodzieży szkolnej - internaty	- terenowe jednostki wydawnicze - przedsiębiorstwo organizacji imprez estradowych - przedsiębiorstwo obrotu towarowego wydawnictwami, prasą itp.	- przedsiębiorstwa remontowo-konserwacyjne obiektów budowlanych infrastruktury społecznej - przedsiębiorstwo konserwacji i napraw sprzętu szkolnego i placówek kulturalnych
4. Aglomeracje potencjalne	- kolumna samochodowego i lotniczego transportu sanitarnego - przedsiębiorstwo zaopatrzenia lecznictwa			
5. Ośrodki wzrostu o znaczeniu: a/ krajowym b/ regionalnym	- stacja krwiodawstwa - jednostki nadzoru sanitarno-epidemiologicznego - filie zakładów naprawczych aparatury i sprzętu medycznego - kolumna transportu sanitarnego - apteki	- ew. filia przedsiębiorstwa zaopatrzenia szkół - internaty - zakład zaopatrzenia i obsługi w zakresie techniki dydaktycznej szkół	- punkty sprzedaży książki, prasy, wydawnictw graficznych itp.	- przedsiębiorstwo konserwacji i napraw sprzętu i aparatury szkolnej i placówek kulturalnych
6. Ośrodki miejskie /poza obszarem aglomeracji/	- punkty krwiodawstwa - jednostka nadzoru sanitarno-epidemiologicznego - apteki - kolumna transportu sanitarnego	- zakład zaopatrzenia i obsługi w zakresie techniki dydaktycznej szkół - oddział PKS lub zakład przewozu uczniowski do szkół - internaty	- punkty sprzedaży książki, prasy, wydawnictw graficznych itp.	- filia przedsiębiorstwa konserwacji i napraw sprzętu i aparatury szkolnej i placówek kulturalnych
7. Ośrodek gminny lub centrum kombinatu rolno-przemysłowego	- apteka - instruktor sanitarny - środki transportu samochodowego	- internat	- punkty sprzedaży książek, prasy i wydawnictw graficznych	

pozycje odnośne rezerwowania terenów dla realizowania koncentracji infrastruktury społecznej.

5/ Z punktu widzenia rosnących zadań nauki, reformy systemu kształcenia oraz w świetle aktualnego niedoinwestowania infrastruktury społecznej postulować należy zrewidowanie założeń planu perspektywicznego rozwoju Polski w zakresie zaspokojenia potrzeb inwestycyjnych w omawianej dziedzinie. Przeprowadzenie takiej rewizji wynika z konieczności bardziej równomiernego rozłożenia w czasie projektowanych nakładów, bowiem trudno działać w warunkach, gdy w latach 1986-1990 zrealizowanych ma być 40% nakładów na naukę, 43% nakładów na oświatę i wychowanie i 47% nakładów na ochronę zdrowia, opiekę społeczną i kulturę fizyczną. Układ strukturalny inwestycji w okresie objętym prognozą jest jeszcze bardziej niewłaściwy dla infrastruktury społecznej.

6/ Wydatki bieżące powinny być zwiększone do 1990 r. co najmniej pięć lub sześciokrotnie w stosunku do ich wielkości z okresu 1966-1970 ze względu na następujące okoliczności: niedostateczne sfinansowanie bieżącej działalności w okresie przyjętym za bazowy, nadmierne przeciążenie urzędzeń, konieczność intensywnego działania w warunkach niedoinwestowania i ogólny znaczny wzrost zatrudnienia, a w tym także kadr z wyższym wykształceniem¹⁶.

7/ Niezbędnym warunkiem rozwoju i przekształceń przestrzennych infrastruktury społecznej staje się potrzeba rozbudowy istniejącego i tworzenia nowego przemysłu produkującego aparaturę i sprzęt techniczny we własnym zakresie oraz w kooperacji z europejskimi państwami socjalistycznymi i kapitalistycznymi. Braki w tej dziedzinie i rosnące potrzeby postulat taki uzasadniają oraz wskazują na konieczność rychłego stworzenia i rozwijania zaplecza remontowo - konserwacyjnego aparatury i sprzętu technicznego, w który wyposażone będą urzędzenia in-

¹⁶ Szersze naświetlenie problemu zawiera cytowane opracowanie monograficzne.

frastruktury społecznej.

8/ Kształtowanie układu urządzeń infrastruktury zaspokajających powszechnie potrzeby ludności, powiązanego z miejscem zamieszkania lub miejscem pracy, odbywać się powinno w warunkach ścisłego współdziałania kierownictw dużych zakładów pracy z władzami terenowymi, a także z organizacjami wyspecjalizowanymi w zaspokajaniu określonych potrzeb społecznych, np. w dziedzinie kultury czy rekreacji. Warunkuje to waga racjonalnego działania zmierzającego do koncentracji sieci urządzeń infrastruktury społecznej.

9/ Poziom funkcjonowania i społecznej efektywności działania infrastruktury będzie wzrastał w zależności od zwiększania liczności i kwalifikacji kadr. Warto wskazać na konieczność pełnego zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych kadry zatrudnionej w urządzeniach tej infrastruktury, zwłaszcza w mniejszych ośrodkach, oraz osób podejmujących pracę w nauce, w celu uniknięcia przypadkowości doboru kadr, determinowanej możliwościami zamieszkania w danym mieście.

3. Problem zarządzania i funkcjonowania infrastruktury wykracza w zasadzie poza problematykę rozmieszczenia, ale rozwiązania w tej dziedzinie wywierają pewnie wpływ na jej rozmieszczenie i funkcjonowanie.

Ważne znaczenie z punktu widzenia sprawności funkcjonowania poszczególnych urządzeń lub zespołów ma ich wielkość organizacyjno-przestrzenna. Nie może tu mieć zastosowania uniformizm. Różnicowanie rozwiązań organizacyjnych powodować będzie niejednorodność warunków i potrzeb lokalnych, zmieniających się w aspekcie przestrzennym i czasowym.

Organizacja zarządzenia winna sprzyjać realizacji koncepcji stopniowej i długotrwałej koncentracji i integracji przestrzennie-funkcjonalnej infrastruktury społecznej. Postulować trzeba utworzenie zarządów ośrodków zintegrowanej infrastruktury społecznej w siedzibach władz gminnych i kombinatów rolno-przemysłowych. Zarządy takie mogą być tworzone przed zintegrowaniem różnych urządzeń w jednym obiekcie, dla organizowania i zapewnienia

pracy urzędzeń położonych w różnych gminach, zwłaszcza karłowatych i nie mających szans przetrwania.

Na szczeblu nowo powołanych opniw terenowej administracji utrzymać trzeba działania zarządów dla poszczególnych dziedzin infrastruktury społecznej lub powołać zarządy dla pokrewnych dziedzin, np. oświaty i kultury. Zasadne będzie utrzymanie zarządów zintegrowanej infrastruktury społecznej w średnich i dużych miastach, które - w przypadkach lokalizacji w dawnych siedzibach powiatów - mogłyby także sprawować zarząd nad urządzeniami pobliskich gmin.

Rozstrzygnięcie problemu zarządzania infrastrukturą społeczną może mieć różne ujęcia, które jednak powinny być podporządkowane idei organizowania działania ekonomiczno-administracyjnego zawsze w możliwie najszerszej skali i bez liczenia się z formalnymi podziałami resortowymi.

Fakt bezpośredniego zaspokajania potrzeb ludności przez infrastrukturę społeczną skłaniać musi do postulowania zwiększenia zorganizowanego udziału społeczeństwa w zarządzaniu poszczególnymi jej urządzeniami lub zintegrowanymi ośrodkami. Chodzi o szerszy jeszcze wgląd przedstawicieli użytkowników w sprawy bieżące funkcjonowania urzędzeń i działalności ludzi w nich pracujących. Ma to duże znaczenie jako czynnik kontroli, inicjatywy i pomocy w wykonywaniu zadań w zakresie zaspokajania codziennych potrzeb socjalno-kulturalnych ludności. Wskazać należy na wykorzystanie w tej dziedzinie tradycji i doświadczeń społeczeństwa w zarządzaniu infrastrukturą społeczną w dziedzinie oświaty i wychowania oraz urządzeniami będącymi w dyspozycji zakładów pracy.

Udział społeczeństwa w zarządzie omawianą infrastrukturą wskazany jest z uwagi na instrumentalny jej charakter w zakresie korzystania ze społecznego funduszu spożycia, którego rola będzie nadal wzrastać.

4. W ujęciu strukturalnym większą rolę odgrywać muszą fundusze społeczne spełniające funkcję egalitaryzującą warunki bytu ludności. Wzrost indywidualnych dochodów ludności, niwelować bę-

dzie obecne znaczenie korzystania z usług infrastruktury społecznej na warunkach odpłatności, lecz nie mających charakteru istotnego zapotrzebowania w codziennym życiu człowieka.

W związku z ułatwieniami komunikacyjnymi upatrywać należy zwiększenia dostępności do wyspecjalizowanych świadczeń udzielanych odpłatnie, a zatem także pewnej roli funduszy społecznego czy indywidualnego spożycia w procesie rozmieszczania infrastruktury społecznej.

Reasumując można przyjąć, że w przyszłości nastąpi wzrost znaczenia funduszu społecznego spożycia zgodny z realizacją zasad ustroju politycznego naszego państwa, a mianowicie:

a/ przewidziane jest zniesienie odpłatności za żłobki i przedszkola /z uwagi m.in. na konieczność zaktywizowania polityki populacyjnej/ oraz za internaty i domy studenckie;

b/ państwo ponosić będzie koszty zaopatrzenia uczniów w podręczniki, wyżywienia oraz dojazdu lub dowożenia do szkoły i uczestnictwa w wycieczkach;

c/ świadczenia medyczne będą w całości udzielane nieodpłatnie wraz z zaopatrzeniem w leki i środki opatrunkowe; działalność "specjalistycznej" spółdzielczości lekarskiej i prywatnej praktyki powinna zanikać jako kolidująca z zasadami polityki zdrowotnej rozwiniętego państwa socjalistycznego;

d/ korzystanie z domów dziecka i podobnych placówek opiekuńczych odbywać się będzie nadal na zasadzie częściowej odpłatności;

e/ domy opieki dla przewlekle chorych świadczyć powinny swoje usługi bezpłatnie, natomiast emeryci korzystać będą z różnych form pomocy na zasadzie odpłatności;

f/ usługi z zakresu kultury powinny pozostać odpłatne lecz nie na zasadach komercyjnych i przy zmniejszeniu opłat za korzystanie z radia i telewizji;

g/ koszty wczasów pracowniczych w większym niż dotąd stopniu ponoszone być powinny przez państwo i zakłady pracy, przy pozostawieniu pewnej odpłatności przez korzystających, stosownej do wielkości dochodów na członka rodziny;

h/ wycieczki krajowe i zagraniczne opłacane być powinny przez osoby w nich uczestniczące. Udział wpłat zakładów pracy lub funduszu socjalnego powinien się zmniejszać aż do zupełnego zaniku, proporcjonalnie do wzrostu dochodów indywidualnych ludności.

Powyższe sugestie wymagają szerszej dyskusji, opracowania programu docelowego z określeniem etapów jego realizacji.

5. Koncentracja i integracja rozmieszczania zarządzania urządzeniami infrastruktury społecznej powodować będzie konieczność zmian w systemie jej finansowania. Jeszcze większe znaczenie w tej dziedzinie odgrywać będzie pogłębiająca się specjalizacja życia społeczno-gospodarczego pod wpływem rewolucji naukowo-technicznej. Rewolucja ta stwarzać będzie konieczność koncentracji organizacyjnej, która z kolei powodować będzie koncentrację finansową. Wzrastać będzie rola ośrodków koncentracji infrastruktury społecznej o znaczeniu ponadregionalnym, regionalnym, a także centrów tej infrastruktury kształtujących się w ośrodkach przyspieszonego wzrostu o znaczeniu krajowym i regionalnym. Zagadnienie to nabrało jeszcze większego znaczenia wobec zmian w podziale administracyjnym, który po pewnym czasie spowoduje spadek obecnej rangi byłych centrów powiatowych.

Pożądanym kierunkiem zmian systemu finansowania rozwoju infrastruktury społecznej preferuje racjonalną jej koncentrację w wyspecjalizowanych ośrodkach zintegrowania. Konsekwencją tego będzie zmiana zasad redystrybucji dochodu narodowego poprzez budżet centralny lub terenowy, albo poprzez specjalne fundusze. O podziale środków decydować powinno znaczenie funkcji danego urzędu lub rodzaju urządzeń infrastruktury społecznej w zaspokajaniu potrzeb ludności. Można zatem przyjąć, że te urzędy, które mają znaczenie krajowe lub ponadregionalne powinny być finansowane przez budżet centralny lub specjalne fundusze scentralizowane. Zasadę tę można odnieść do pozostałych urzędów z tym, że w zależności od zakresu i zna-

czenia ich funkcji należałoby wiązać je z określonym szczeblem budżetu terenowego.

Zasady podziału środków przyjmują głównie za podstawę kryterium przedmiotowe, a nie podmiotowe - resortowe, sięgające aż do najniższych jednostek organizacyjnych. Obowiązujący system finansowania zakotwiczony został zbyt silnie w podziałach organizacyjnych, które z punktu widzenia zaspokajania potrzeb ludności mają głównie znaczenie formalne. Obecny system finansowy wspiera trudne do pokonania progi resortowe, które wywołują wiele problemów przy praktycznym wprowadzeniu wielofunkcyjnych centrów socjalno-kulturalnych. System finansowania infrastruktury sprzyjąc powinien elastyczności działania w fazie planowania i wykorzystywania środków finansowych dając możliwość jak najlepszego zaspokajania potrzeb społecznych.

Obecny system finansowania cechuje różnorodność zasad dopuszczalnych przez normy prawa finansowego. Działalność urzędzeń infrastrukturalnych finansowana jest bowiem według zasad: rozrachunku gospodarczego /np. przedsiębiorstwa imprez estradowych/, zakładów budżetowych /np. "żłobki"/, gospodarstw pomocniczych /np. warsztaty szkolne/, środków specjalnych /np. zakup pomocy naukowych/. Przeważającą formą jest jednostka budżetowa, która daje najmniejszą swobodę w wykorzystywaniu środków finansowych - ogranicza samodzielność finansową zarządców urzędzeń infrastruktury społecznej. Ta wielorakość stoi niejako w niegodzie z jednorodnością funkcji społecznych tej infrastruktury.

Generalnie, rekonstrukcja systemu finansowego zmierzać powinna do stworzenia większej samodzielności finansowej poszczególnym ogniwom zarządu infrastrukturą. Można zatem postulować objęcie zasadą rozrachunku gospodarczego całej działalności pomocniczej obsługującej urządzenie bezpośrednio świadczące usługi. Te ostatnie mogą być finansowane w formie zbliżonej do obecnego zakładu budżetowego. Problem finansowania infrastruktury jest skomplikowany i zasługuje na dalsze dociekania i dyskusje, aczkolwiek już obecnie wydaje się zasadny postulat zmiany syste-

mu finansowania jako, że jest on zbyt sztywny i charakteryzuje się różnorodnością form. Utworzenie m.in. funduszków jako źródeł finansowania - dochodów - jednostek zarządzających infrastrukturą wydaje się celowe z uwagi na przejęcie przez nie roli kontrahenta - kontrolera efektywności działania tych jednostek. Można tu przykładowo wymienić fundusze socjalne przedsiębiorstw, fundusz rozwoju i działalności lecznictwa uzdrowiskowego, fundusz ubezpieczeń społecznych itp.

O poziomie efektywności działania infrastruktury społecznej decydują kadry w niej zatrudnione. Sprawność działania kadr zależy od ich kwalifikacji zawodowych i społecznych, także i od systemu wynagradzania.

Obecnie obowiązujący system płac, aczkolwiek niedawno zmieniany, ma charakter ekwiwalentny, a nie zawiera w sobie dostatecznie rozwiniętych elementów bodźcowych. Bliższe jednak spojrzenie na to zagadnienie pozwala stwierdzić, że elementy ekwiwalentne obecnego systemu płac nie są należyście rozwinięte wszędzie tam, gdzie to jest pożądane i możliwe do wprowadzenia. System płac powinien preferować pracę społecznie efektywną i sprzyjającą maksymalnemu wykorzystywaniu zasobów materialnych infrastruktury społecznej. Nakreślone ogólne sugestie przekształceń systemu płac zmierzają w kierunku rozpoczęcia spełniania przez niego funkcji bodźcowej i lepszego spełniania funkcji ekwiwalentnej.

6. Na tle dotychczasowych badań można zaproponować pewną hierarchię inwestowania, zapewniającą racjonalne dochodzenie do stopniowego realizowania koncepcji docelowej.

a/ W układzie branżowym wykonywanie przede wszystkim następujących inwestycji, uwzględniając ich rozkład w czasie:

- z zakresu ochrony zdrowia, w szczególności szpitali ogólnych i psychiatrycznych,
- ośrodków zintegrowanej infrastruktury społecznej świadczących usługi o charakterze podstawowym, co rozwiąże też możliwość dokonania reformy systemu szkolnego,
- szkolnictwa wyższego i nauki,

- urządzeń działalności pomocniczej zapewniających działanie urzędzeń świadczących usługi bezpośrednio, warunkujących postęp techniczny,

- ośrodków rekreacyjno-wypoczynkowych i pozostałych inwestycji z zakresu ochrony zdrowia i opieki społecznej,

- ośrodków kształcenia zawodowego,

- obiektów z zakresu kultury i sztuki oraz kultury fizycznej.

b/ W układzie przestrzennym preferowane być powinny:

- zakończenie inwestycji realizowanych nawet niezgodnie z przyjętymi zasadami rozmieszczenia przestrzennego /np. szpitali w mniejszych byłych ośrodkach powiatowych/,

- nowe osiedla mieszkaniowe w miastach w zakresie infrastruktury świadczącej usługi podstawowe,

- ośrodki gminne i agrokompleksy,

- urzędzenia wyspecjalizowane w stolicy kraju i w ośrodkach o znaczeniu ponadregionalnym,

- brakujące urzędzenia infrastruktury w stolicach województw zwłaszcza nowo powołanych,

- tereny o szczególnych walorach naturalnego środowiska i miejscowości przygraniczne.

Unikać trzeba inwestowania urzędzeń infrastruktury w takich ośrodkach, które nie mają szansy spełniania w przyszłości funkcji usługowych w stosunku do swego zaplecza, np. w ośrodkach gmin, które posiadają małą liczbę mieszkańców i gęstość zaludnienia, czy w dawnych mniejszych ośrodkach powiatowych. Rozpraszenie inwestycji infrastrukturalnych może powodować znaczne straty w przypadku braku możliwości wykorzystywania niektórych urzędzeń. Jest to widoczne przy dokonywaniu koncentracji infrastruktury społecznej na wsi, gdzie szereg urzędzeń nawet tych, które zostały wzniesione po roku 1956 nie może być nadal wykorzystywane.

Wszelkie ewentualne błędy będą kosztowne, gdyż wznosić się będzie urzędzenia większe o znacznie wyższym standardzie i wyposażeniu niż dawniej.

Wskazane tu problemy wymagają badań naukowych w przyszłości, uwzględniania w perspektywicznych planach zagospodarowania przestrzennego poszczególnych obszarów kraju, a także w praktycznej działalności inwestycyjnej. Trzeba je uznać za szczególnie istotne dla prawidłowego kształtowania infrastruktury społecznej, za niezbędny warunek stopniowego dochodzenia do zaproponowanego w niniejszym opracowaniu modelu docelowego.

V. ZNACZENIE METOD BADAWCZYCH DLA REALIZACJI KONCEPCJI PRZESTRZENNEGO KSZTAŁTOWANIA INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ

Zaprezentowany zarys koncepcji rozmieszczenia infrastruktury społecznej jest w zasadzie pierwszą polską bardziej kompleksową próbą sformułowania uwarunkowań i kształtujących się tendencji w ramach ogólnych procesów rozwoju społeczno-gospodarczego, determinujących działanie teoretyczne i praktyczne w tej dziedzinie. Opracowanie oparto na danych statystycznych i wynikach dwuletniego cyklu badań, które nie miały wszystkich niezbędnych cech potrzebnych do określenia koncepcji w możliwie wysokim stopniu odpowiadających wadze problemu. Zresztą tak jak każdy dorobek naukowy i ten, uzyskany w wyniku przeprowadzonych w szerokim zakresie różnorodnych studiów szczegółowych, nie może być uznany za doskonały i nie wymagający stałej weryfikacji w toku dalszych badań. Problematyka infrastruktury społecznej szczególnie szybko i niekiedy bardzo głęboko reaguje na pozornie niewielkie przemiany w życiu społeczeństwa, z tego względu, że jej urządzenia służą bezpośredniemu zaspokajaniu potrzeb człowieka.

W związku z powyższym zachodzi konieczność doskonalenia warsztatu badawczego dokonujących się przemian przestrzennego kształtowania infrastruktury społecznej w aspekcie określonych

założeń modelowych i koniecznego ich korygowania.

Doskonalenie metod badawczych powinno głównie dotyczyć następujących zagadnień:

1/ poszukiwania nowych bardziej doskonałych mierników wyposażenia, funkcjonowania i efektów działania infrastruktury społecznej w zmieniających się warunkach przestrzennych i organizacyjnych, a także dokonujących się pod wpływem rewolucji naukowo-technicznej oraz całokształtu w życiu społeczno-gospodarczym;

2/ stałej obserwacji statystycznej dokonujących się przemian w latach 1976-1980 w układzie nowego podziału administracyjnego i organizacyjnego;

3/ obserwowania w terenie metodą reprezentacyjną kształtowania się infrastruktury społecznej w wybranych typach jednostek i obszarach osadniczych, a zwłaszcza zachodzących procesów koncentracji i integracji w aspekcie dostępności terytorialnej i funkcjonalnej urządzeń tej infrastruktury;

4/ udoskonalenie metod ilościowego, jakościowego i kartograficznego określania wyników badań współzależności i czynników powodujących zmiany w potrzebach ludności na usługi infrastruktury społecznej oraz powodujących zmiany w możliwościach ich zaspokajania;

5/ wdrażanie w życie propozycji centrów zintegrowanej infrastruktury społecznej oraz obserwowanie ich działania w celu ewentualnej korekty założeń przestrzenno-organizacyjnych i funkcjonalnych;

6/ organ koordynujący prace badawcze nad problemem węzłowym spowodować powinien bliższe powiązanie badań ze studiami prowadzonymi przez organy różnych resortów nad zagadnieniami wchodzącymi w przedmiotowy zakres działania określonych resortów;

7/ waga problemu z punktu widzenia politycznego, ekonomicznego i społecznego stanowi wskazanie, aby prowadzić nad nim systematyczne i kompleksowe badania, zajmując się całością zagadnień infrastruktury społecznej, a zwłaszcza dokonującymi się zmianami, zgodnymi z przyjętym modelem lub przeszkadzającymi

w osiągnięciu nakreślonego stanu docelowego we wszystkich układach przestrzennych.

Zaproponowany zestaw propozycji metodycznych na pewno nie jest, ale i nie może być wyczerpujący. Warsztat badawczy będzie się doskonalił i wzbogacał w toku samych prac, czego nie sposób z góry przewidzieć. Wnioski metodyczne zaprezentowano opierając się o dotychczasowe doświadczenia w przekonaniu, że wprowadzenie ich do dalszych badań przyczyni się do uzyskania lepszych wyników, a przede wszystkim pozwoli na wnikliwe obserwowanie słuszności koncepcji przestrzennego kształtowania infrastruktury społecznej realizowanej w praktycznym działaniu.

Właściwe dobranie metod badawczych infrastruktury społecznej jest szczególnie istotne z uwagi na szeroką jej skalę i rolę w procesach rozwoju społeczno-gospodarczego. Dlatego też przed przystąpieniem do następnego etapu badań należało niejako z góry sformułować kierunki doskonalenia metod postępowania.

WNIOSKI W SPRAWIE DALSZYCH BADAŃ

Na tle dotychczasowych wyników badań nad infrastrukturą społeczną, których pierwsze syntetyczne podsumowanie przedstawiono w niniejszym opracowaniu, powstało przekonanie o dużej złożoności problemu. Waga problemu z punktu widzenia politycznego, społecznego i ekonomicznego okazała się także niebagatelna. W związku z tym, w dwuletnim cyklu trwania prac badawczych nie można było jednoznacznie rozstrzygnąć wszystkich zagadnień metodyczno-klasyfikacyjnych oraz koncepcyjno-modelowych z zakresu przestrzennego rozmieszczenia infrastruktury społecznej. Nie stało też czasu na szersze interdyscyplinarne spojrzenie na problem i jego poszczególne dziedziny. Dodajmy nadto, że równoległość prowadzonych intensywnych badań na innymi problemami wiążącymi się z infrastrukturą społeczną i jej dziedzinami przez inne zespoły nie pozwalała na szersze skonfrontowanie ustalonych wstępnie, teoretycznych poglądów i hipotez w trakcie dotychczasowych studiów.

W związku z powyższym, przy formułowaniu propozycji dotyczących przekształceń istniejącego stanu infrastruktury społecznej, ujawniło się wiele nowych zagadnień wymagających przebadania.

W okresie prac naukowo-badawczych wystąpiło wiele nowych zjawisk w naszym kraju, których skutków z braku wystarczającej perspektywy czasu również nie można było w pełni zbadać i wyciągnąć wniosków. Powstają dalsze resortowe programy rozwoju, do których nie sposób się nie ustosunkowywać w świetle uzyskiwanych wyników w procesie prac naukowo-badawczych. Liczyć się trzeba, że w okresie najbliższego pięciolecia zachodzić będą zjawiska nie pozostające bez wpływu na przestrzenno-funkcjonalny kształt infrastruktury społecznej.

W świetle przytoczonych oraz wielu innych względów, zasadne będzie dalsze kontynuowanie badań, które pozwolą na osiągnięcie bardziej precyzyjnych wyników, na udoskonalenie ich systematyki i teoretycznych uogólnień.

W takim stanie rzeczy zaproponować można przebadanie w okresie 1976-1980 przede wszystkim następujących zagadnień:

1/ Zmian przestrzenno-funkcjonalnych infrastruktury społecznej, dokonujących się pod wpływem warunków społeczno-ekonomicznych i przestrzenno-demograficznych. Względy te przesądzają o wiodącej roli tego tematu, którego badania dostarczyć mają pogłębionych teoretycznych i praktycznych podstaw formowania polityki społecznej i lokalizacyjnej, a także podstaw do precyzyjniejszego określenia warunków efektywniejszego funkcjonowania w okresie dochodzenia do rozwiązań docelowych, zwłaszcza poprzez wydatną poprawę wyposażenia w aparaturę i sprzęt techniczny i nasycenie czynnikiem ludzkim o wyższych kwalifikacjach zawodowych i społecznych.

2/Badanie skutków zmian koncentracji organizacyjnej /zespoły opieki zdrowotnej, zespoły szkół zawodowych, szkoły gminne, zarządy administracyjno-ekonomiczne szkół itp/ oraz skutków dalszych zmian w podziale administracyjnym kraju.

3/ Kontynuacja studiów nad kształtowaniem infrastruktury społecznej, nad możliwościami jego optymalizowania, doskonaląc także mierniki, wyznaczniki, zasady rozmieszczenia jej poszczególnych dziedzin i urzędzeń oraz metody oceny jej stanu w ujęciu dynamicznym.

4/ Wykorzystując wyniki badań z lat 1971-1975 oraz szczegółowych studiów proponowanych do przeprowadzenia w okresie 1976-1980, opracować wariantowe modele przestrzennego rozmieszczenia infrastruktury społecznej w roku 2000, z uwzględnieniem etapów pośrednich w świetle stwierdzonych i przewidywanych prawidłowości i współzależności jej kształtowania, przyszłych potrzeb ludności i rozwoju różnych typów obszarów i jednostek osadniczych.

5/ Badanie przemian ilościowych i jakościowych w oczekiwaniach społecznych na usługi infrastruktury społecznej, powodowanych rewolucją naukowo-techniczną, przemianami w strukturze klasowo-warstwowej społeczeństwa oraz wzrostem stopy życiowej ludności.

6/ Kontynuacja studiów nad rolą zakładów pracy oraz organizacji systemu osadniczego w kształtowaniu infrastruktury społecznej. Celem tych badań jest uchwycenie tendencji, która wywierać będzie w przyszłości wpływ na zakres i siłę oddziaływania zakładów pracy na tworzenie i uczestnictwo w zaspokajaniu potrzeb swoich pracowników, ich rodzin w powiązaniu z miejscem pracy lub zamieszkania.

Zajmowanie się nadal przekształceniami w sieci osadniczej uznać należy za bardzo istotne dla formułowania rozstrzygnięć modelowych. Badanie tych przekształceń umożliwi ustalenie warunkowań pomiędzy decyzjami inwestycyjnymi, a utrwaleniem, względnie przekształceniem infrastruktury społecznej w pożądanym kierunkach przestrzenno-funkcjonalnych, zgodnych z oczekiwaniami ludności na usługi tej infrastruktury.

7/ Studia nad procesem przemian w materialnych i ludzkich zasobach infrastruktury społecznej w układzie przestrzennym

i ilościowo-jakościowym w celu pogłębienia oceny stanu bieżącego i wyrobienia poglądu na przyszłość oraz kształtowania i dochodzenia do modelu docelowego.

8/ Studia nad docelowymi modelami rozmieszczenia poszczególnych typów urządzeń, występujących w poszczególnych dziedzinach infrastruktury społecznej. Celem ich będzie m.in. ustalenie wzajemnych związków i uwarunkowań zróżnicowanego działania infrastruktury społecznej w aspekcie jej lokalizacji, wielkości poszczególnych urządzeń, standardu wyposażenia itp. oraz dostosowania do układu osadniczego i sytuacji demograficznej.

9/ Badanie samoistnej roli infrastruktury społecznej w sterowaniu gospodarką przestrzenną i rozwojem regionalnym. W wyniku takich badań liczy się na poznanie biernych i aktywnych aspektów roli infrastruktury społecznej w kształtowaniu gospodarki przestrzennej i rozwoju regionalnego oraz ustalenie metody, trybu i sposobu jej wykorzystywania jako instrumentu polityki przekształceń struktur przestrzennych.

10/ Podjęcie wstępnych studiów nad konsekwencjami dla rozmieszczenia i kształtowania infrastruktury społecznej w związku z objęciem bezpłatną opieką lekarską całej ludności wiejskiej i jej wpływu na wyrównywanie poziomu i dostępności do urządzeń ochrony zdrowia, świadczących usługi podstawowe w stosunku do miasta, oraz w związku z przewidywanym wprowadzeniem reformy kształcenia.

11/ Rozpoczęcie studiów nad konsekwencjami powstawania kombinatów rolno-przemysłowych dla rozmieszczenia i kształtowania infrastruktury społecznej na wsi, zwłaszcza dla tworzenia ośrodków socjalno-kulturalnych powiązanych z tymi kombinatami lub siedzibami władz gminnych. Badanie roli gmin i ich centrów administracyjnych na tle powstawania agrokompleksów.

12/ Kontynuowanie badań nad realizacją zasad rozmieszczenia infrastruktury społecznej, określonych w planie zagospodarowania przestrzennego kraju, na terenie makroregionów i regionów, aglomeracji oraz ośrodków o znaczeniu krajowym i regionalnym.

13/ Badanie sprzężeń między infrastrukturą ekonomiczną, techniczną i społeczną.

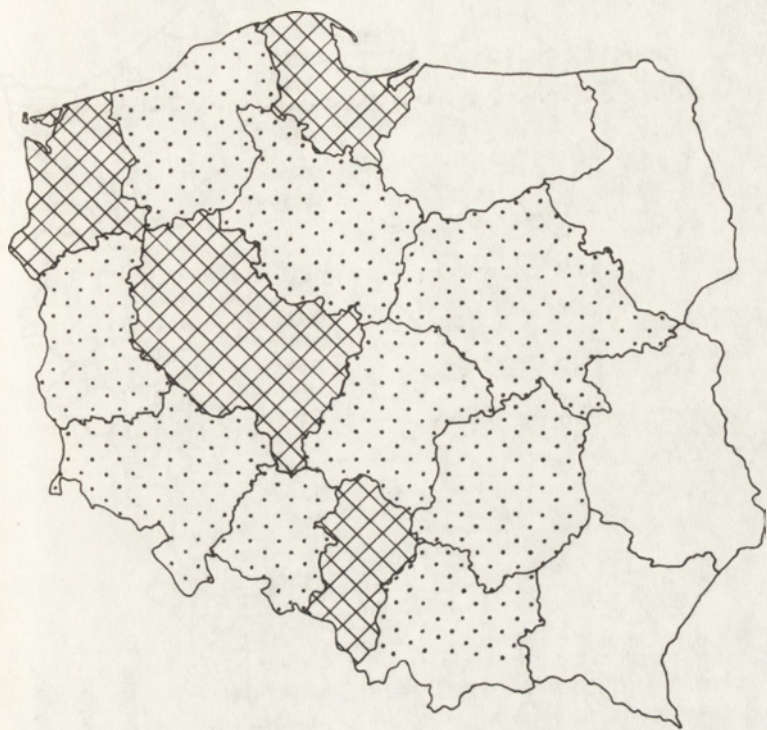
14/ Rozpoczęcie studiów nad potrzebami i możliwościami zaspokajania potrzeb ludności przez wyspecjalizowane urządzenia infrastruktury społecznej, działające w różnych europejskich państwach socjalistycznych pod kątem międzynarodowego zaspokajania potrzeb w różnorodnych naturalnych warunkach środowiskowych i klimatycznych.

SPIS KARTOGRAMÓW

- Kartogram 1 - Koncentracja infrastruktury społecznej
- Kartogram 2 - Sytuacja powiatów w zakresie infrastruktury społecznej w 1970 r.
- Kartogram 3 - Miejscowości nie będące siedzibą GRN posiadające ponad 10 urzędzeń infrastruktury społecznej /w %/ - 1970 rok
- Kartogram 4 - Zróżnicowanie urzędzeń infrastruktury na wsi w 1970 r.
- Kartogram 5 - Powiaty według liczby zatrudnionych z wykształceniem wyższym w działach: oświata i wychowanie, kultura i sztuka, ochrona zdrowia, opieka społeczna i kultura fizyczna na 10 000 ludności - 1973 r.
- Kartogram 6 - Powiaty według liczby zatrudnionych w działach: oświata i wychowanie, kultura i sztuka, ochrona zdrowia, opieka społeczna i kultura fizyczna na 10 000 ludności - 1973 r.
- Kartogram 7 - Zmiany liczby szkół podstawowych wg powiatów w latach 1970-1973
- Kartogram 8 - Zmiany liczby uczniów szkół podstawowych z najwyższą klasą VIII w przeliczeniu na 1 szkołę wg powiatów w latach 1970-1973
- Kartogram 9 - Liczby łóżek w szpitalach ogólnych na 10 000 mieszkańców w 1973 r.
- Kartogram 10 - Ośrodki zdrowia na wsi w latach 1970-1973
- Kartogram 11 - Proponowane rozmieszczenie ośrodków szkolnictwa zawodowego i wyższego
- Kartogram 12 - Model docelowego rozmieszczenia szpitali ogólnych i specjalistycznego leczenia otwartego, wariant I
- Kartogram 13 - Infrastruktura służby zdrowia
- Kartogram 14 - Koncepcja rozmieszczenia ośrodków kultury

TABLE I

Case No.	Age	Sex	Occupation	Onset	Duration	Course	Outcome
1	25	M	Farmer	1950	10 years	Chronic	Recovery
2	30	F	Teacher	1952	8 years	Chronic	Recovery
3	35	M	Engineer	1955	5 years	Chronic	Recovery
4	40	F	Homemaker	1958	3 years	Chronic	Recovery
5	45	M	Businessman	1960	2 years	Chronic	Recovery
6	50	F	Retired	1962	1 year	Chronic	Recovery
7	55	M	Doctor	1965	6 months	Chronic	Recovery
8	60	F	Homemaker	1968	4 months	Chronic	Recovery
9	65	M	Retired	1970	3 months	Chronic	Recovery
10	70	F	Homemaker	1972	2 months	Chronic	Recovery
11	75	M	Retired	1975	1 month	Chronic	Recovery
12	80	F	Homemaker	1978	6 weeks	Chronic	Recovery
13	85	M	Retired	1980	4 weeks	Chronic	Recovery
14	90	F	Homemaker	1982	2 weeks	Chronic	Recovery

województwa o stosunkowo skoncentrowanym układzie infrastruktury społecznej

województwa o przeciętnie zdekoncentrowanym układzie infrastruktury społecznej

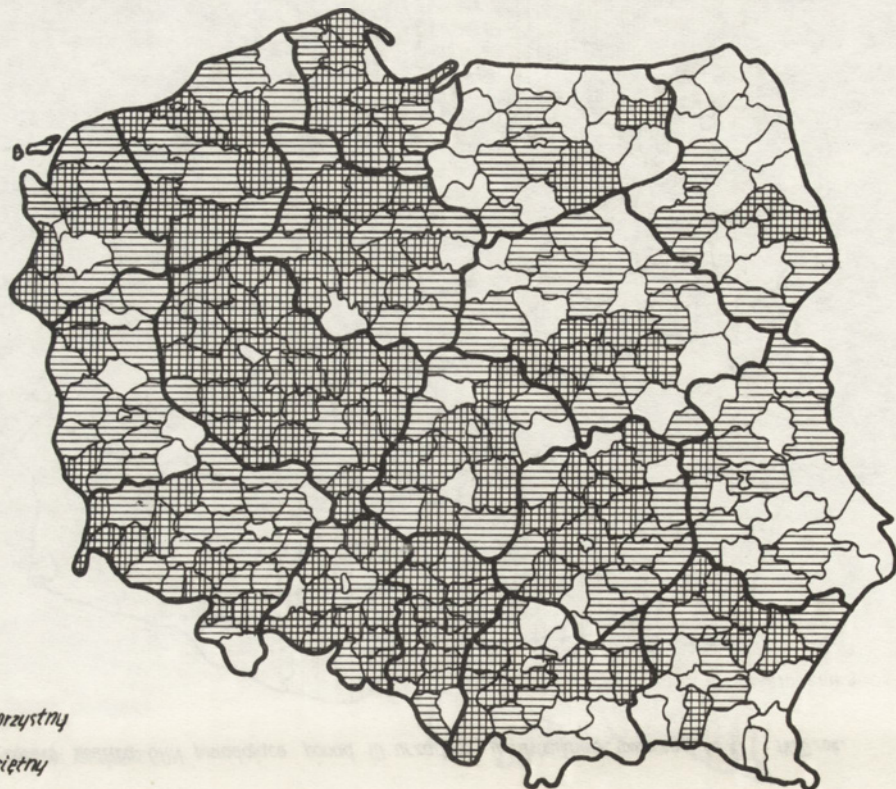

województwa o silnie zdekoncentrowanym układzie infrastruktury społecznej

ZRÓŻNICOWANIE URZĄDZEŃ INFRASTRUKTURY

NA WSI W 1970 r wg NSP

KARTOGRAM 4

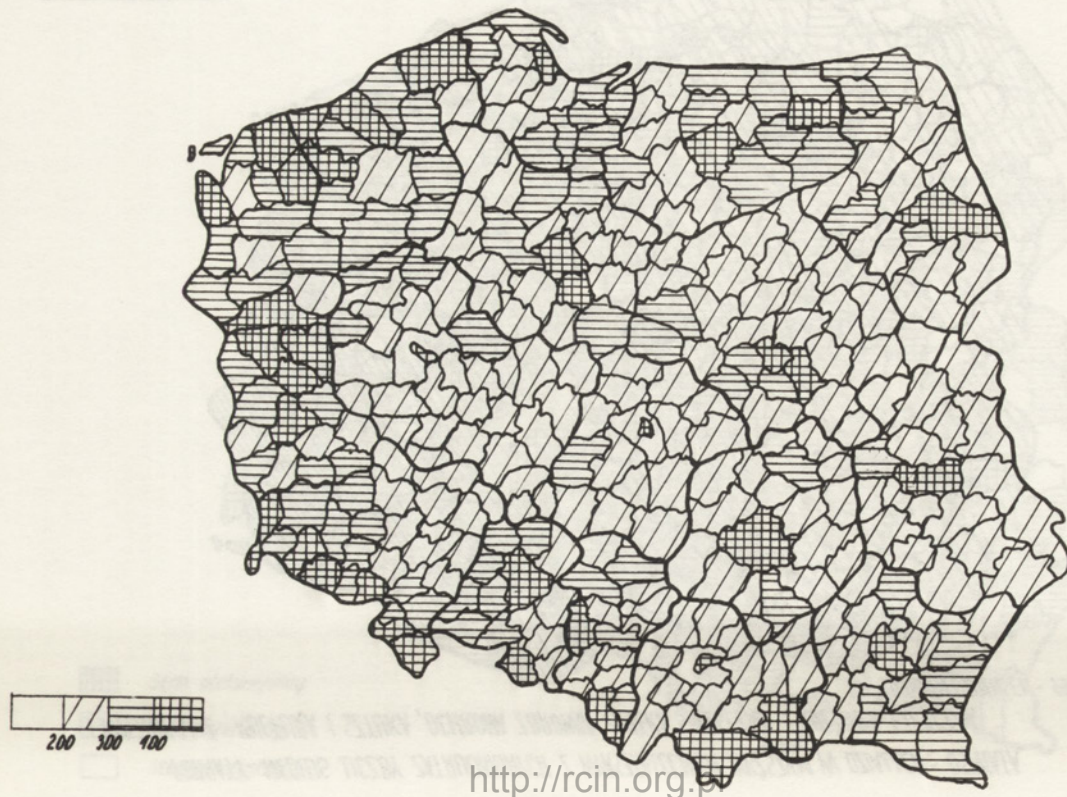

- Stan niekorzystny
- Stan przeciętny
- Stan korzystny

POWIATY WEDŁUG LICZBY ZATRUDNIONYCH Z WYKSZTAŁCENIEM WYŻSZYM W DZIAŁACH: OŚWIATA
I WYCHOWANIE, KULTURA I SZTUKA, OCHRONA ZDROWIA, OPIEKA SPOŁECZNA I KULTURA FIZYCZNA
NA 10 000 LUDNOŚCI - 1973r.

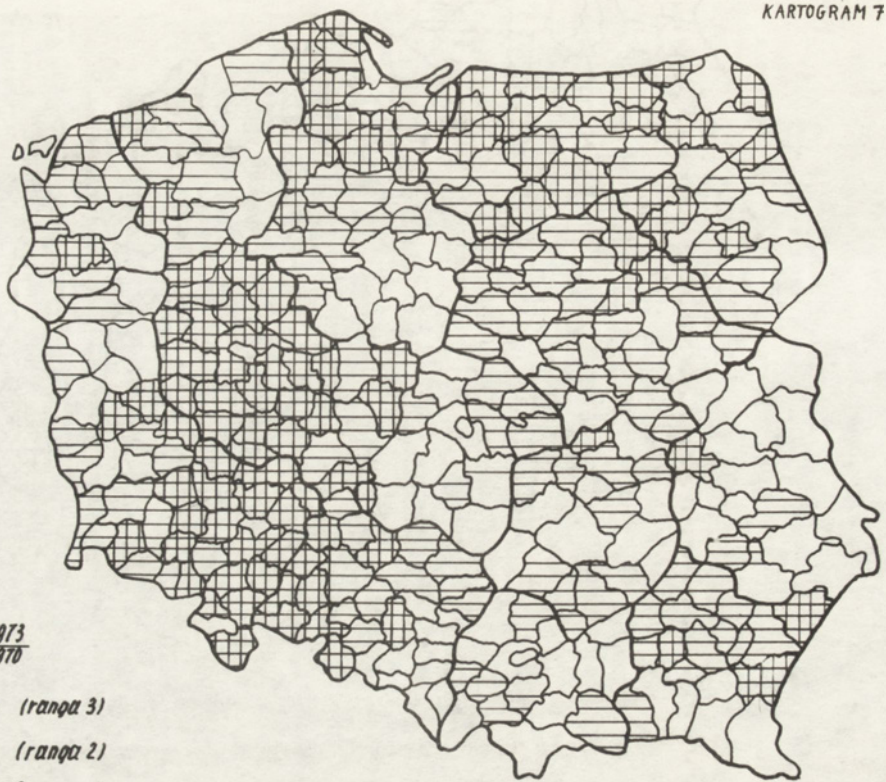

POWIATY WEDŁUG LICZBY ZATRUDNIONYCH W DZIAŁACH: OŚWIATA I WYCHOWANIE, KULTURA I SZTUKA,
OCHRONA ZDROWIA, OPIĘKA SPOŁECZNA I KULTURA FIZYCZNA NA 10 000 LUDNOŚCI - 1973 r.

Zmiany liczby szkół podstawowych wg powiatów w latach 1970-1973

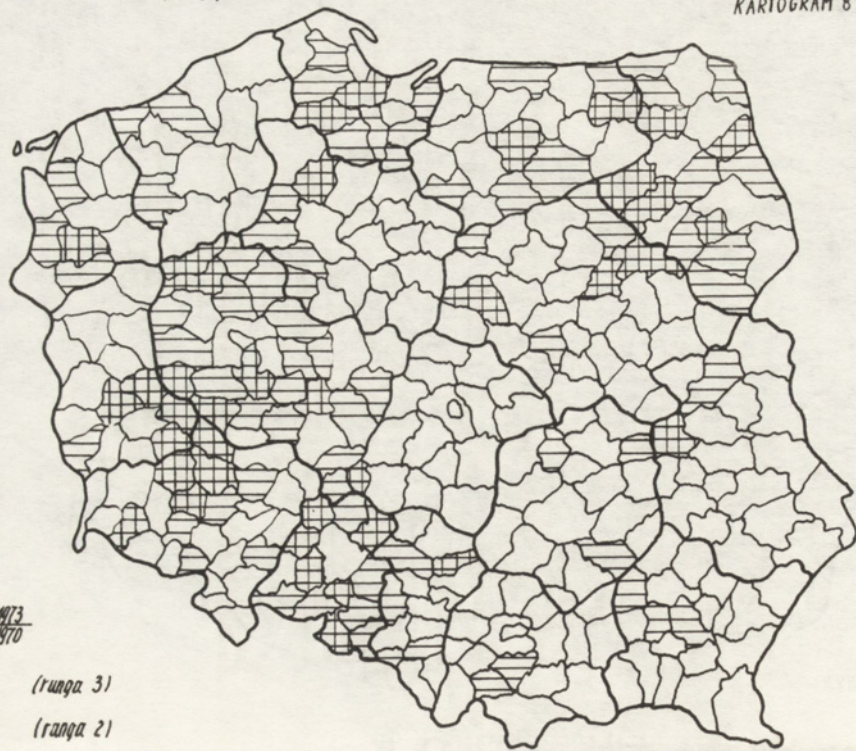
KARTOGRAM 7

- Odsetek $\frac{1973}{1970}$
- ponad 80 (ranga 3)
 - 60 - 80 (ranga 2)
 - poniżej 60 (ranga 1)

*Zmiany liczby uczniów szkół podstawowych z najwyższą klasą VIII w przeliczeniu
na 1 szkołę w powiatów w latach 1970 - 1973*

KARTOGRAM 8

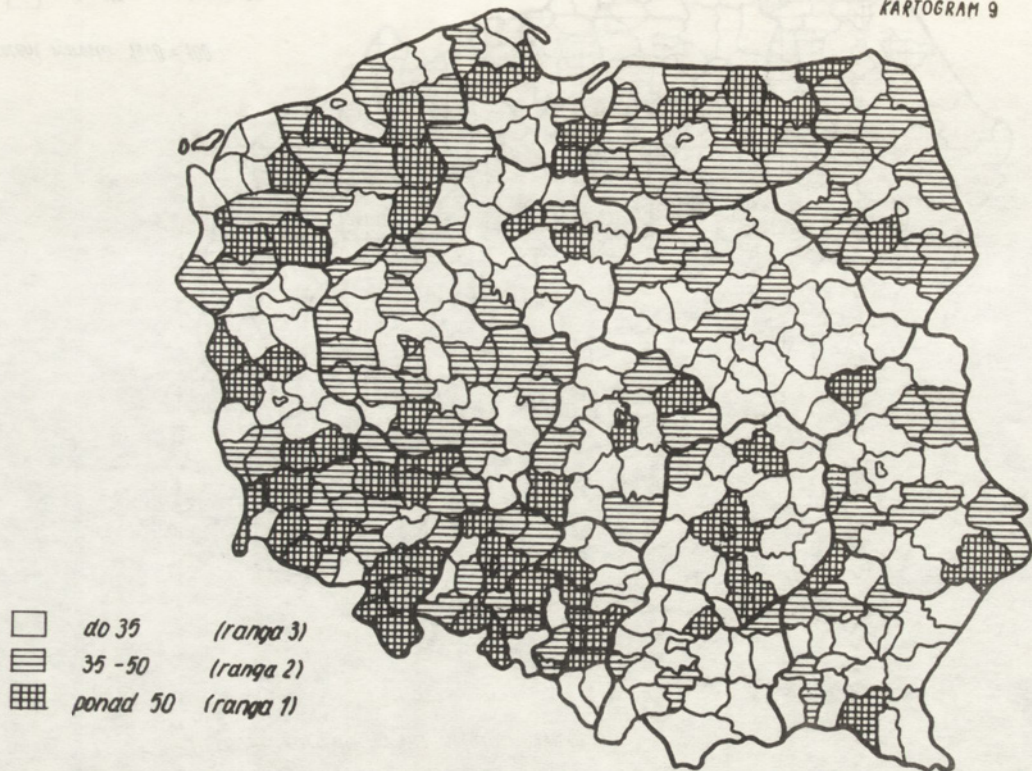

odsetek $\frac{1973}{1970}$

- do 110 (ranga 3)
- 110 - 130 (ranga 2)
- powyżej 130 (ranga 1)

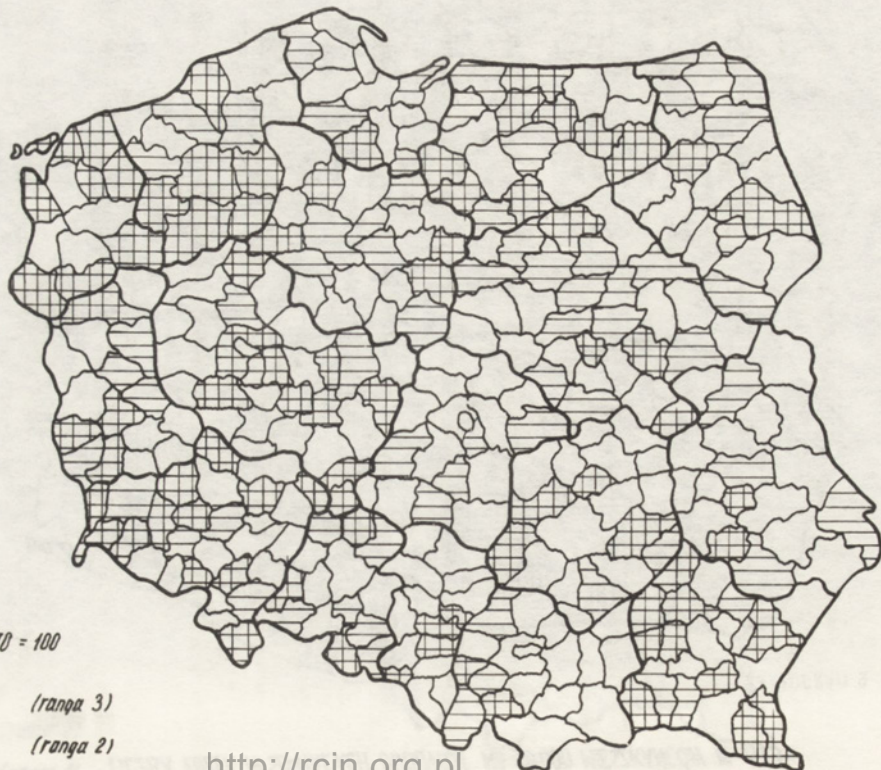
LICZBA ŁÓŻEK W SZPITALACH OGÓLNYCH NA 10000 MIESZKAŃCÓW W 1973r.

KARTOGRAM 9

Środki zdrowia na wsi w latach 1970-1973

KARTOGRAM 10

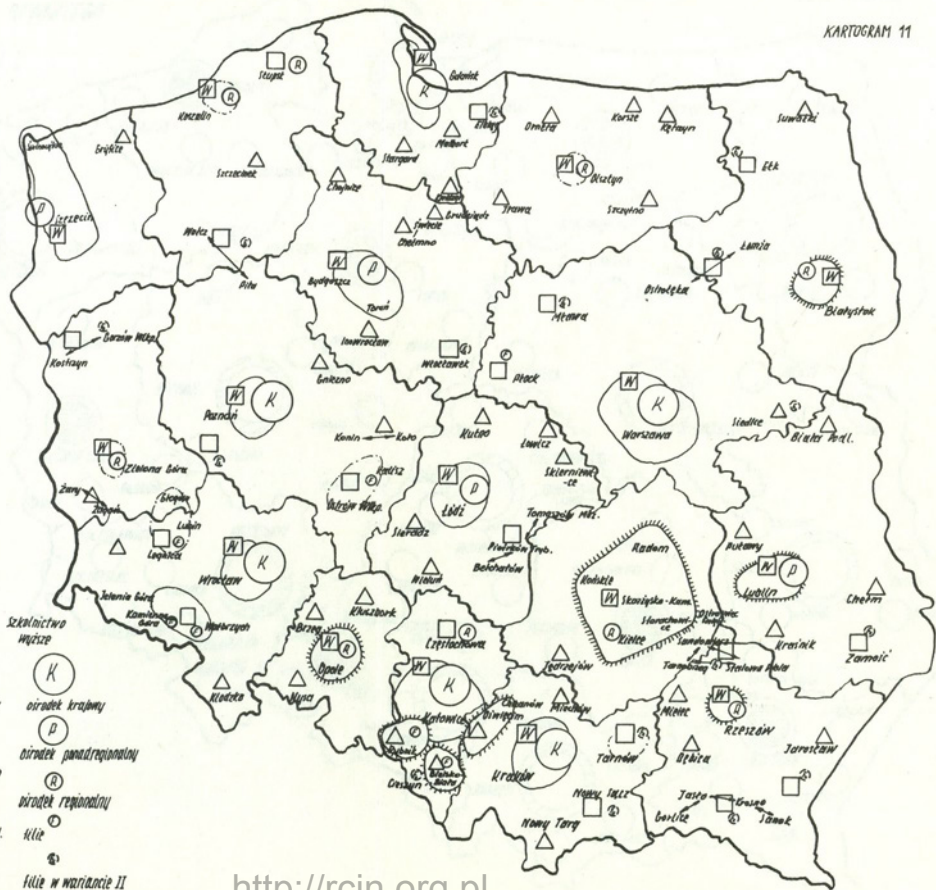

procent wzrostu 1970 = 100

- do 115 (ranga 3)*
- 115 - 135 (ranga 2)*
- ponad 135 (ranga 1)*

PROPONOWANE ROZMIESZCZENIE OŚRODKÓW SZKOLNICTWA ZAWODOWEGO I WYŻSZEGO

KARTOGRAM 11

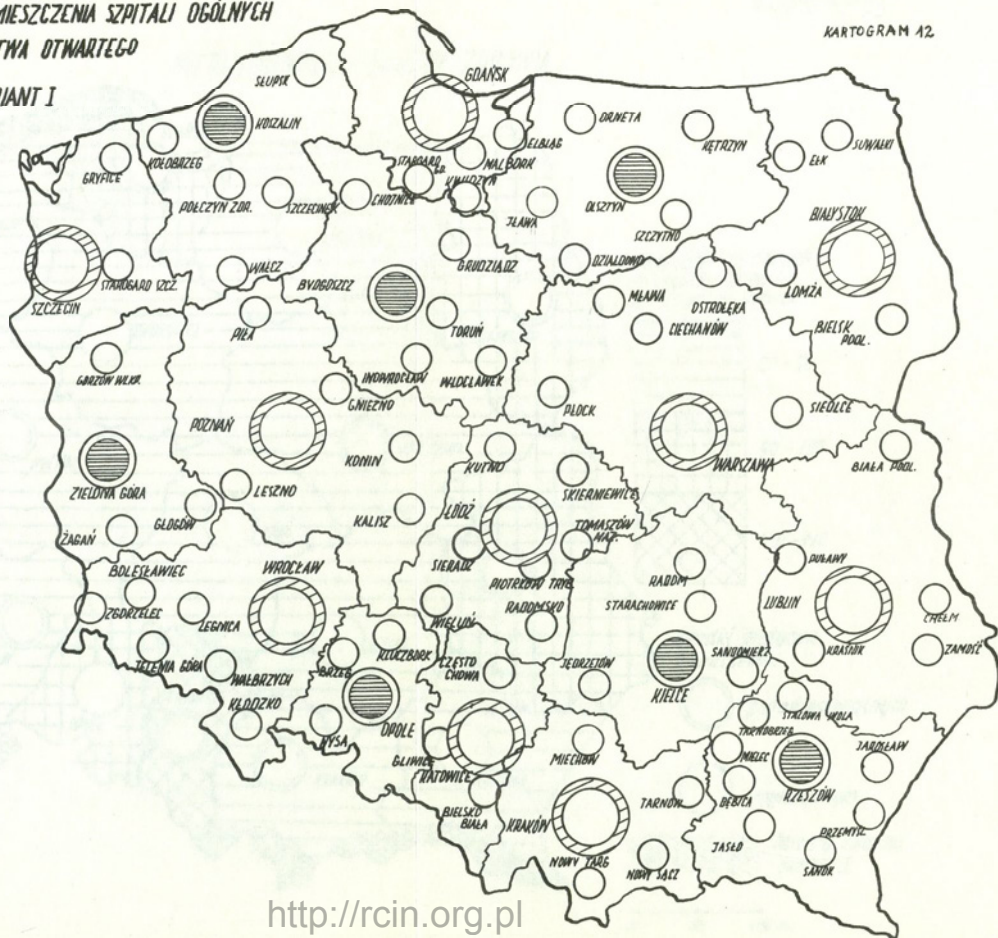
Legenda

	Aglomeracja węzłowa		ośrodek wielokierunkowy		ośrodek krajowy
	Aglomeracja krajoznicza		ośrodek typu regionalnego		ośrodek ponadregionalny
	Aglomeracja potencjalna		ośrodek typu podregionalnego		ośrodek regionalny
			ośrodek typu pracujący		ośrodek
					ośrodek w wariantach II

MODEL DOCELOWEGO ROZMIESZCZENIA SZPITALI OGÓLNYCH I SPECJALISTYCZNEGO LECZNICTWA OTWARTEGO

KARTOGRAM 42

WARIANT I

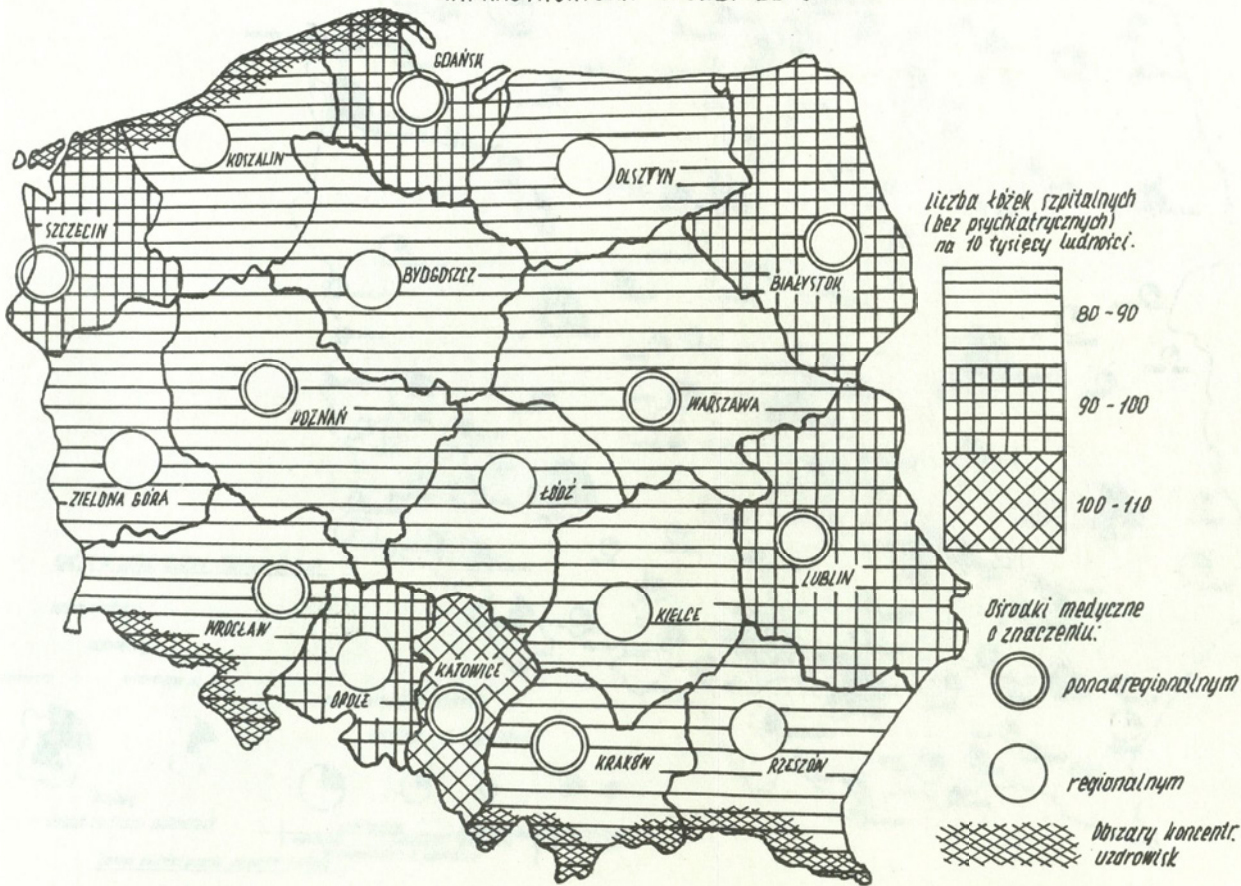
Osiadki o natężeniu :
1200
1000
600

powiat. regionalnym

regionalnym

lokalnym

INFRASTRUKTURA SŁUŻBY ZDROWIA

KONCEPCJA RÓZMIESZCZENIA OŚRODKÓW KULTURY

System ośrodkowy

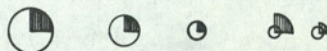
aglomeracje

okręgowo-terytorialne

kręgującej się

ośrodki znacząco o znaczeniu

krajozłom | regionalnym

regionalny

podregionalny

specjalizowane

ośrodek | podmiasto | powiatowy | wojewódzki

współpracujące w aglomeracji | planistyczny | w kulturze

Zasięg oddziaływania ośrodków kultury

regionalny

ośrodek centralny aglomeracji

